

## Det Ellevte Capitel

### Om Roskild-Amt

**Grændser og Strekning.** Deres Grændser ere, mod Vesten Holbeks Amt, mod Norden Jægers-Priis og Fridrichsborgs-Amt, mod Østen Kiøbenhavns og mod Sønden Ringsteds og Tryggevelde-Amter, holende baade i Længden og Breden 4 Mile. Deri ligger 53 Kirker henhørende til 4 Herreder, som ere Sømme, Tune, Ramsøe og Voldborg-Herret.

**Kirke-Sogne og Landsbyer.** I Sømme-Herret findes Kirke-Byer, andre Byer, Torper og Gaarde saasom følger.

1. Roskild.Kiøbsted med Domkirke.
2. Vor Frue-Sogn. Daarup, Broderup, Kamstrup, Øde-Hastrup, Skalstrup, Tierrebye.
3. Himmeløv. Vedeløv.
4. Jyllinge
5. Gundsømagle. Heinstrup-Gaard.
6. Aagerup. Store Valdbye, lille Valdbye.
7. Kirkerup. Dundse lille, Dierdrup, Taagerup, Astrup. (328)
8. Hvedstrup. Herringløse (\*)

(\*) Paa én af Klokkerne i Hvedstrup Kirke, staaer den papistiske Bøn:

Salve Virgo pia, Salve cum Prole Maria.  
Clarior aurora, pro nobiss jugiter ora 1521

Udi næstliggende Flyng Kirke er og en Klokke med næsten same Opskrift og det Tillæg: O. Rex gloriæ cum pace, Help Got Sancte Claus 1445.

9. Flyng. Soderup, Maarbierg.
10. St. Jørgens. Roskild Jomfrue Kloster, Boserup, Leerbek, Vistrup, Ladegaard og Mølle.
11. St. Ibs. Sortebrødre-Gaard, Harraaldsborgs-Mølle, Ladegaards-Mølle, Bierget ved Roskilde.
12. Hersløv. Kattinge, Trellerup, Øegaard.
13. Kornerup. Kornerup-Gaard, Kornerup store og lille Mølle.
14. Svogersløv (\*\*)
15. Givninge. Lindholm-Gaard.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

(\*\*) Svogerslev Kirke har en Klokke med samme Levninger af Overtroe, hvilke man ikke alle vegne haver i sinde at anføre, hvor de findes, men her vil man dog sette nogle tilsammen for at opvække en taknemmelig Erindring om Kirkens forbedrede Tistand: Ordene: Hielp Jesus, Maria, Anna og Sancta Susanna.

### I Tunet-Herret

1. Vindinge. Visbye.
2. Reesløv. Stærkinge, Torslunde lille. (329)
3. Kilsdebrønne. Benzondal, Geddesdal, Hundie, Kapelle-Gaarde.
4. Greve. Mosede. For Greve og Kildebrønne-Sogners Fattige, haver Frue Cantzellerinde WIND stiftet et got Hospital paa 12 Lemmer, af hvilke hver nyde Aarlig 20 Slettedaler.
5. Carlslunde.
6. Calstrup.
7. Solrød.
8. Jersie. Her er de saa gudelige som lærde Biskop Doct. JENS DINESSEN JERSIN født Aar 1588.
9. Haudrup.
10. Skiendsved.
11. Snødeløv. Salløv, Hastrup.
12. Tune

### I Ramsøe-Herret

1. Kiøge Kiøbstæd. Gamle Kiøge-Gaard.
2. Gadstrup. Ramsøemagle, Ramsøelille, Ramsøe-Gaarde.
3. Siuf. Oster Siuf, Ombye, Vibye, Engerodslund, Visbye-Gaard.
4. Daastrup. Aswnløse, Søster-Svendstrup, Birkede, Trindstrup. (\*) (530)

(\*) Paa Daastrup Mark meenes den navnkundige Kiæmpe Lange Beenriser at være begravet. Grav-Stedet er 60 Alne langt 12 Alne bredt og omgivet med 56 store Kampe-Steen. Anno 1658 lod M. Reasm. Enew Brochmand, Rector Universit. Jorden aabne, og fandt under en Helving aaf Kampesteen, en Urne med Aske samt nogle Beene.

5. Ørsted. Benzons-Eye, Hønse-Bye, Riisbye-Gaarde.
6. Kimmersløv. Reignemark-Bye.
7. Borup. Onrup, Stebberup, Heigent, Heigent-Gaard, Lammestrup, Orninge, Gannbrød, Grønholt, Basteborg-Gaard, Svendstrup-Gaard. (\*)
8. Dalbye. Kløvested, Mølle.
9. Eibye. Vallore, store Lodager, lille Lodager, Stenkelse, Holme-Mølle, Spanager-Gaard.
10. Høyelse. Olbye, lille Skiensved, store Skiendsved, store og lille Salbye, Asendrup.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

11. Lellinge. Kirke blev 1694 zirligen ombyggt af Geheime-Raad CASP. SCHÖLER. Sognet var tilforn et Annes til Kiøge, men blev 1738 lagt til Høyelse.
12. Ølsemagle.
13. Rorup. Høyebye.
14. Glim. Giøderup, da den største Deel af Byen Glim, for faa Aar blev afbrændt af Vaade, ere Gaardene andensteds anlagte i en lige Linie langs med Veyen til Lethreborg.

(\*) Ved Lammestrup i dette Sogn, sees Ruderaa af e Gaard kaldet Snehendorf som Lehnsmand Eustachius von Thienen haver eyet Aar 1598.

### I Voldborg-Herret.

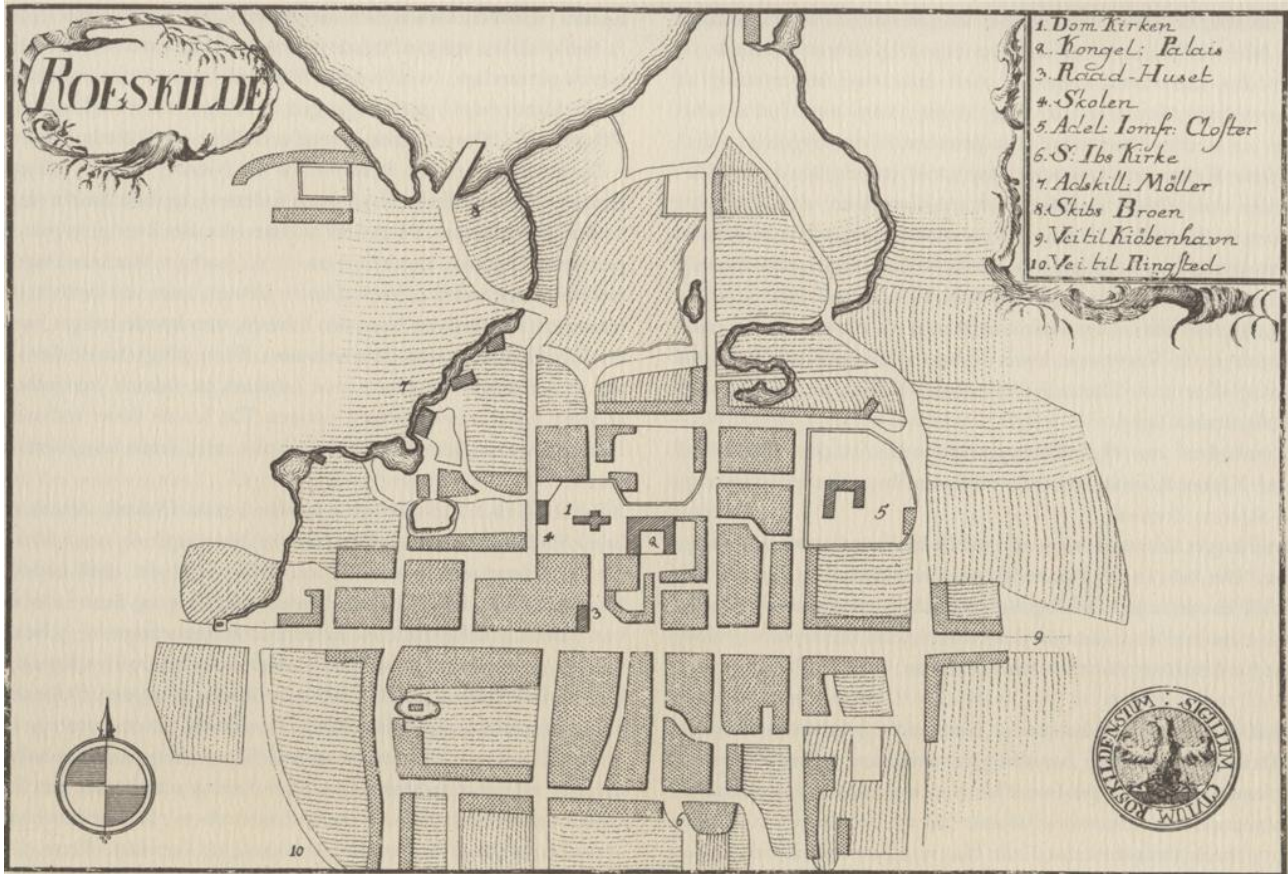
1. Sæbye. Viltriis, Enhom-Gaard.
2. Giershøy. Krabbesholm.
3. Hyllinge. Norre-Hyllinge, Kyndeløse, store Carlebye. (331)
4. Lyngbye.
5. Saabye. Torkildstrup, Vester-Saabye, Abbetved, Tader-Mølle, Sannerup-Gaards Mølle, Aastrup-Gaard, Aastrupbye, Skov-Huse.
6. Kidstrup. Slorup-Gaard, Ackerup-Gaard, Blokhuus, nye Vang-Huus, Slorup-Huus, Skulderupholm og Huuse.
7. Rye. Eggebye, Jensløv, Langtved, Nyegaard.
8. Sannerup. Nyrup, Englerup, Skovegaard, Oerdrup, Trudsholm.
9. Hvalsøe. Nørre Hvalsøe, LeierbiERG-Gaarde, Dyrhund, Torp, Aunserup, Valleboruptorp, Sannerup-Gaard.
10. 10 Særløse. Skovhadstrup, Talstrup, Raunsholt, Aunstrup, Ebberup, Ourups-Huus, Heed Husene.
11. Qusted. Joenstrup, Boerup, Poulstrup, Kaatholm, Oes-Ager, Brenvedbye, Manderup.
12. Allesløv. Lethreborg, Tokkerup, Leirebye, Udleire, Hule-Gaard. Hartkornets Tal her Amtet 11496 Tønder, alt saa det største i Siælland.

**God Grund.** Paa de fleeste Steder er Jord-Arten at regne for den feedeste og frugtbarske i denne Provintz, havende meget af den sorte Muld, saa at alle Slags Korn her avles og udføres til Norge og andre Lande, men af Skov har Amtet, særdeles paa Øster-Kanten, langt mindre end de foranførte, dog ved adskillige Herregaarde, det som Naboerne kunne hielpes med, ligesom ogsaa nogle unge Skove staaer i god Fremvæxt. **Fiskerie.** Strand-Fiskerie falder temmelig got i Isefiorden, som kommer (332) særdeles Roeskilde Bye til Fordeel, men ved visse Herregaarde fanges god fersk Fisk, saa og Vildt til Eyernes Behov, men ikke i den Mængde, at det ødelegger Bondens Sæde-Mark, hvilken derfor ogsaa her dyrkes med meer Lyst, end hvor Viltet haver Overhaand.

Lods-Eyere. Amtets Bønder som gemeenligen staaer sig vel, tilhøre for en god Deel, Kiøbenhavns Bye og dens Magistrat, hvilken Anno 1660 dermed blev forlehnet af Høylovlig Kong FRIDERICH III. Til en stedsevarende Belønning for sin, i næstforegaaende haarde Beleiring, udviste Troeskab

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

og Tapperhed. Dog faldet ogsaa der iblant adskilligt andet Bøndergods, tilhørende deels Grevskabet Lethreborg og nogle fleere Herregaarde, deels Kiøbenhavn Universitæt og Communitæt, deels ogsaa Vartou Hospital.



**Roskilde Byes Alder.** Roskild eller Roeskilde, liggende ved det inderste af Isefiorden, fire Miile Vesten for Kiøbenhavn, og otte Miile Østen for Kallundborg, er én af Dannemarks ældste Kiøbstæder, men hvor gammel, er ikke let at udgiøre. Vel siger os HVITFELD i sin Krøniks Begyndelse, at den skal være bygget af Kong ROE, HALFDAANS Søn, som forflyttede Byen eller dens Næring, fra en ældre Kiøbsted kaldet Hagekiøbing, her hid til Isefiorden (\*) hvilket foregives at skulle være skeet, efter ACHILLIS GASSARI Regning, i Verdens Aar 3580.

(\*) Efter nogles Meening, skal dette Hagekiøbing have lagt en Miil fra Isefiorden i Raarup-Sogn, hvor nu er Høybye. Saa siges og bemeldte Raarup eller Roerup, at have sit Navn af Kong Roe, hvis Grav skulle være der paa Marken.

Men efter vor Histories nyere og meere antagne Grundsetning, kand (333) ROE, eller som de Islandske Aar-Bøger kalde ham, Roar Halfdans Søn, som døde i Engelland, ikke ansees for nær saa gammel, da han egentligen maa søges i Slutningen af det femte Hundrede Aar, efter Christi Fødsel, hvilket gjør Roskild en god Deel yngre, endskiønt det stadfæster en Alder, som kand kaldes høy nok. At den haver sit Navn af Kong ROE, DER FORLYSTEDE SIG I Smagen af dens Kilde-Vand,

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

hvilket endnu agtes for det sundeste og bedste, bekræfter den Monke-Krønike, som vrangelige tilskrives Kong ERICO POMMERANO (\*).

(\*) Ifte ROE transtulit civitatem, qvæ prius dicebatur Hagekiöping, de loco qvi dicitur Hagebiërg, & ædificaans eam in portu Isefiord, vocavit Roeskilde, fermone compofito ex nomine suo & fonte, juxta, qvem fita est.

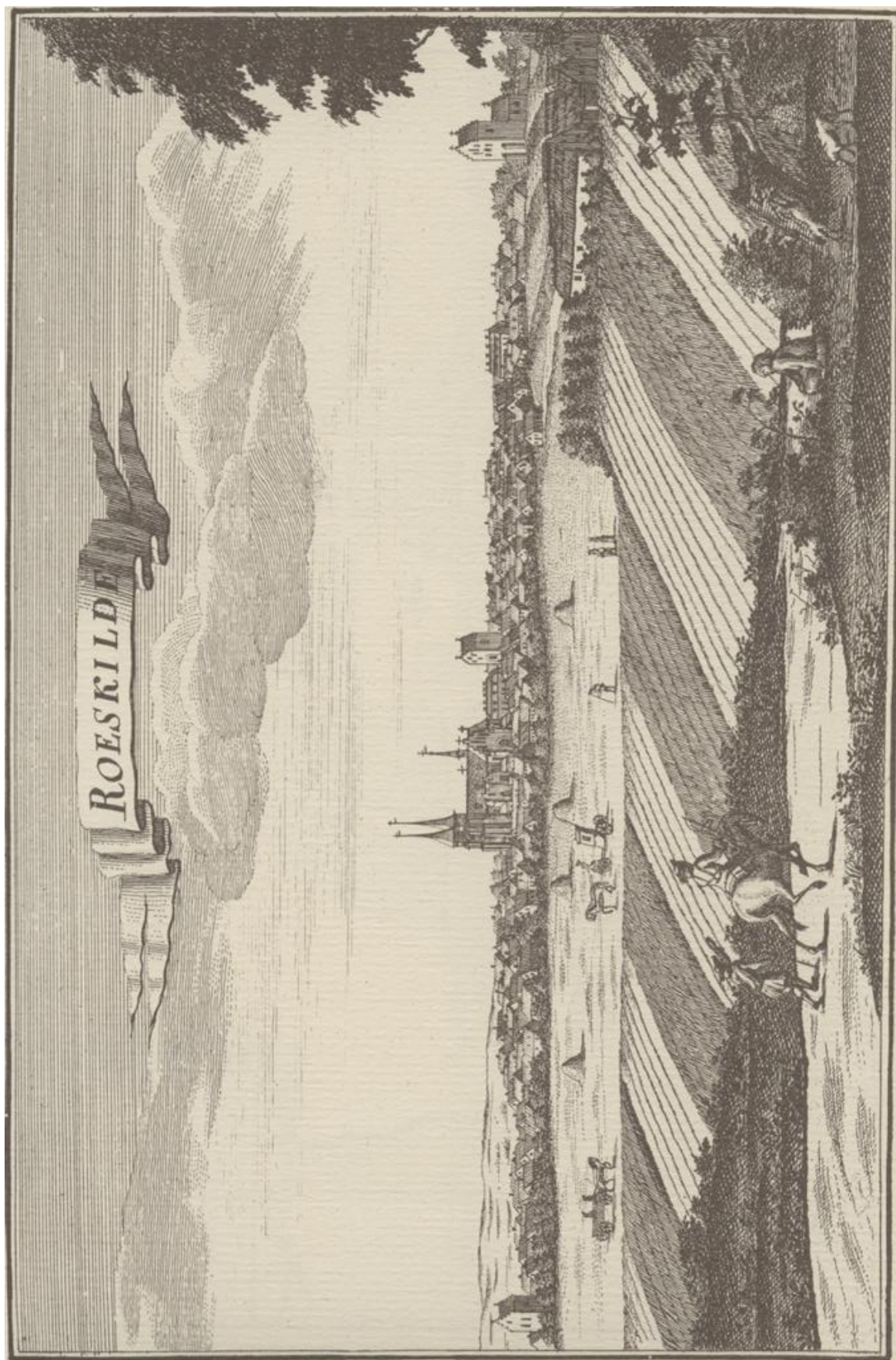
Selv samme findes i vor gamle Rim-Krønike, som indfører Kong Roe saaledes talende, efter de Tidens Skrive-Maade:

Siælnitz Fære gjorde jeg thet til Gaffin  
Jeg Hagækiöbing flyttæ til Isefiord Haffn  
Forthi han loo ther ey vel til Mar,  
At skybe ther Gotz og seylæ saa strax,  
Jeg hannum Roskylde kallæ lodh,  
Af mig og Killen ther lo imodh.

S. J. STEPHANIUS BERETTER I SINE Anmerkninger til SAXON Lib. II. At nogle udlede Navnet fra en Rose, hvilken Meening ikke heller var gandske nye, da han fandt den i et gammelt Manuser, hvor Staden hilses saaledes: (334)

*Salve vas reliquiarum,  
Mons, qvo furgit sons Rosarum,  
Fons aqvarum, flumen clarum,  
Regnum Roe resiciens.*

**Kongelig Residentz.** Dog viser den sidste Linie, at Forfatteren ogsaa holt Kong Roe for Roeskilds Stifter, og det øvrige var ikkun en Poetisk Allusion paa et Ord af samme Lyd, skønt anden Bemærkelse. Med den allerældste Kogelige Residentz Lethre eller Lejre, som ligger i same Egn, synes det at Roeskild ved sin Tilvæxt, haver certeret om Fortrinnet, og endeligen beholt det. Dog vides ikke meget om dens Tilstand i de Hedenske Tider, undtagen dette, at den allerede ved Christendommens Indførelse, holtes for den største Bye i Dannemark, hvor Kongerne udvaldtes og residerede, kaldte Stænderne tilsammen, og havde deres Flode i Isefiorden, hvilken sees af adskillige Krigs-Tog, som derfra ere giorte. Roeskild forestilles ogsaa i Kong HARALD BLATANDS, SVEND TIUGSSKÆGS og CANUTI MAGNI Tid, saasom en Stad, hvor man med det Siælandske Bispedoms Stiftelse, Kirke-Bygning og andet, gjorde fornemmeligen Anstalt til Religionens Forplantelse, følgelig var den i det tiende og ellefte Seculo, i Flor og Velstand, hvilken ikke lidet tiltog ved mange Prælaturer, Canonicater og Munke-Klostre, som efterhaanden bleve stiftede, saa at en god Deel af Landets Indkomst der blev fortæret. Imidlertid var den, ligesom andre Kiøbstæder har til Lands, f Begyndelsen aaben og blev først Anno 1149, eller efter anden Regning, 11151 omgivet med Volde og Grave, af Kong SVEND GRATHE, som satte en Ridder navnlig Ebbe Skjalmsen, til Commandant derover, efter at de kort tilforn, nemlig 1134 var bleven (335) overfaldet og brændt af de Hedenske Vender.



## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Saa blev og i samme Seculo, eller 1104 det faste Slot Haraldsborg, hvis Voldsted vises endnu ved Isefiord, opbyggt ikke langt fra Byen, og gav i den Krig mod Prætendenten Harald Kæsie, Anledning til adskillige Uleiligheder for Borgerskabet. Chronic Sial. Siger Anno 1134 Roskildis depopulata est Haraldo Kæsiæ cædem & multilationem faciente. Næse og Øren lod han skiære af mange Borgere. Disse bestode, efter Saxon Beretning, for endeel i Gevæxmagerne af Tydsk Nation, og viste sig undertiden, særdeles i Kong WALDEMARI I Tid, noget uroelige og færdige til at rebellere, saa at Kongens Mønt-Mester og fleere troe Tienere satte Livet til. **Rebellion.** Derover blev høybemeldte Herre faa fortørnet, at han havde ødelagt Byen, men lod sig ved Biskop Absalons Forbøn, igien forsones. En egen nye Stads-Ret fik Roskild af Kong Erich Glipping, aar 1268, hvilken udførligen staaer at læse i det Danske Magazins TOM V. pag. 33. **Bye-Lov.** Der i handles fornemmelig om Kiøb og Sal, samt adskillige Overtrædelsers Straf. Artiklerne ere 49. i den nittende og de fire følgende Artikler, stadfæstes dette, at en Bager som forringede Brødet, enten i Godhed eller Storhed, tvertimod den Taxt, som Fogeden og Borgerne havde bestemt, skulle første Gang betale 9 Skilling, anden Gang 3 Mark, men tredje Gang skulle man pine ham med Legemlig Pine, som kaldtes Stodhæ. Bryggerne, som ligeledes forsaae sig med deres Øll, skulle alene straffes paa Penge, men ikke pines Legemligen. Denne Adskillighed i Straffens Grad og Maade, haver vel hast Henseende til en større Vanskelighed paa Bagernes Side. (336).

**Privilegier.** I Cantzelliets Archiv, findes under No. 38, en Pakke med mange gamle, dels mutilerte Konge-Breves Copier, givne Roskild Bye, ved én og anden Leilighed, af næsten alle følgende Konger, men de fleeste af dem indeholde ikkuns saadanne Ting, som kunne kaldes almindelig, saasom at Byen med alle sine Indbyggere tages i Kongelige Hanthævelse og Beskiærmelse, med Løfte at hvad forrige Konger havde lovet, skulle fremdeles holdes, hvorfor jeg hverken her eller ved andre Kiøbstæder, agter fornødent at melde noget derom, men vel om de saa Breve der have Hensigt til noget særdeles den Bye angaaende. Saaledes stadfæstede Dronning MARGRETHE Anno 1395 sin Hr. Faders Kong WALDEM. III. Privilegium for Roskilde Borgere, at de, uden Tolds Erleggelse, maatte føre og forhandle deres Kiøbmands-Gods inden alle Rigets Grændser, undtagen alene naar de besøgte de Skaanske Markeder paa Fiskeleyerne. Samme Brev haver noget særdeles i Dronningens Titul, da hun kalder sig Norges og Sverrigs Dronning, men sand Arving og NB. Hertuginde til Dannemark. Saadan Frihed stadfæstede hendes Eftermand Kong Erich af Pommeren 1419 saaledes, at han nævner de tre Markeder Skaanør, Falsterboe og Dragør, paa Amag, hvor Told skulle betales af dem som andesteds vare frie. Derhos er og merkeligt, at Roskilde Bye gives samme Frihed til Oplag som Byemændene i Slagelse havde. Anno 1441 gav Kong CHRISTOPHER III. Roskild-Bye det Privilegium, at naar nogen Tydsk eller anden ulændisk Mand, døde der, da skulle af hans Gods gives den Tiende-Penge, halv til Kongen og halv til Byen: I samme Brev forbeholder Kongen sig den Ret, at sette Stadens Borgemestre, som tillige med Kongens Foget, skulle give Leide-Breve; men (337) Raadmænd skulle settes af Borgemesterne og Raadet. Til Vold at afværge, forbydes enhver at bære Sværd og Armbørst paa Gaden, længere end til han kom i sit Herberge. Med Spendt Armbørst maatte ingen gaae eller ride paa Gaden, ved Nat eller Dag ec.

Anno 1455 forbød Kong CHRISTIAN I. en hver Skipper som seylede paa Isefiorden, at aabne sine Luger eller gjøre noget Market i Fiorden, førend han kom op til én af Kiøbstæderne, Roeskilde eller Holbek. Samme Konge forbød i et Brev af 1472, at nogen Mand i Roskild maatte bruge Kiødmanger (Slagter) Embede, andensteds end i Kiødmanger-Boderne, efter gammel Sedvane. Item ingen fremmet Kiøbmand maatte der staae ude med sine Vahre, længere end i 3 Dage, undtagen

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

rette Landfaringer som komme fra Høst-Market. Kong CHRIST. II forbød ved et Brev af 1518 at Deele den til Stavns, som 3 aar havde opholdt sig i Roskild, endskiønt han var Vornet. I de sildigere Tider have kongerne, ved adskillige Breve tilkiendegivet deres Omhue for en Bye, der længe havde været i Flor og Velmagt, en kiendelig aftog. Særdeles befalede Kong CHRIST. IV. ved Brev af 1592 at naar nogen Borger menende at være frietagen for Byeskat, efterdi han beboede saadanne Gaarde, som tilhørde Præster, Caniker og Vicarier, da skulle denne gamle Frihed ikke længere gielde, men enhver i hvor han boede, bære Byens-Tyngde ligesom andre.

Indtil Kong WALDEM. I. Tiid, synes Roskild ideligen at have tiltaget i Rigdom, Bygninger, Borgerlig Næring og Folke-Mængde, ja ogsaa et par hundrede Aar der efter, at have været den største og bedste Bye her til Lands. (338).

**Nærings Formindskelse.** Men da Stædernes, ligesom hvert Menniskes Skiebne i denne Verden, gaar op og ned, saa begyndte ogsaa Roskild allerede i det trettende Seculo, at tabe noget af sit Fortrin, derved, at Kongerne ikke længer residerede der, efter at Roskild var bleven en Bispelig Stad, og da Biskop Absalon fik Kiøbenhavn skienket af Kong WALDEM. I., samt byggede der Stegelborg Slot, saa drog det meget af Roeskilds gamle Næring der hen. Langt kiendeligere tog de af, efter at Kiøbenhavn Anno 1443 var bleven Kongernes bestandige Boelig, og altsaa forkleinede Roskilds Glands samt betog den meget af sin Næring. Men allerstørst var det Stød, som den fik ved Kirke-Reformationen, og de fleeste geistlige Stiftelsers Forvandling til andet Brug. Tretten Aar tilforn, nemlig Anno 1523 var Staden, Domin. Exaudi bleven ødelagt ved en Ildebrand, som efter HVITFELDS Vidnesbyrd, betog den sin størst Skiønhed (\*) og da de forbemeldte geistlige Stiftelser kort derpaa bleve Seculariserede, var det umuelige, at den kunde reyse sig af sin Aske, følgelig flyttede sig dens Næring meere og meere ti Kiøbenhavn, hvilken aarligen tog til, i samme Proportion som Roskild tog af.

(\*) Anno 1647 den 7 Julii opkom en Ildebrand som fortærede endeel af Roskilde-Bye, efter N SLANGES Beretning i Kong CHRIST. IV. Historie Tom. II. Pag. 14 1465. Den Gang bleve 160 Gaarde og Huse lagt i Aske. En ældre Ildsvaade nemlig i Aaret 1310 ødelagde mange Bygninger og blant dem Franciscanernes Kloster.

**Forrige Storhed.** Hvor stoer den forud har været, sluttet blant andet deraf, at nogle nærliggende Landsbyer-Kirke vides at have været Byen tilhørende, ligesom dens Qvarterer, Gader og Stræder paa alle Udsider, nu ere (339) forvandlede til Toste og Enemærker, men deres Bygninger den gang rekkede lige ned til Isefiorden, hvorfra den nu er temmelig vidt adskilt. Sa findes og i bemeldte Tofte og Haver, mange Rudera aller Muurstykker og Grundvolde af store Bygninger, og man kand sige: Nunc seges est, ubi Troja fuit, eller som det hedder om Rom selv: Quantum suit, ipfa ruina docet. WILLICHIUS WEATOFIUS synger derfor retteligen om denne Bye blant andet saaledes:

*Ex me urbes vano defungi discite fastu.*

*Excelsæ fortis vasta ruina comes.*

Imidlertiid vil jeg, for Eftertidens Skyld, samle Navnene af nogle forud der værende Kirker og Klostre, saavidt jeg in *Annalibus Eccles. Dan.* haver haft, Leilighed til at finde dem, efterhaanden, thi alle vides de ikke, saafremt deres Tal ellers haver været 27. efter JOH. LYSCANDRI Beretning, in *Sermon de Antiqv. Dan.* Pag. 17 (\*)

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

(\*) Roschidia olim unica Imperii Baltici Metropolis, qvæ cum starent vires, viginti & semptem exhibuit templa augustiore & alia opes multas.

Jeg vil og her til føye nogle fleere af P. J. RESENII: Manuser. Som haver ogsaa nogle andre mig ellers ubekjendte.

### Kirker for Reformationen.

1. St. Lucii Dom-Kirke. Om denne haver JENS PALUDAN udgivet 4 Schediasmata Historica, Anno 1720 og følgende.
2. St. Laurentii Kirke, som af nogle alt for nidkiære Borgere blev forstyrret strax efter Reformationen, Anno 1537 dens Taarn er endnu tilovers ved Raadhuset
3. St. Mariæ eller vor Frue-Kirke, endnu tilovers, har hørt til vor Frue-Kloster. (340)
4. St. Petri Kirke.
5. Alle Helgens Kirke, var her 1516.
6. St. Olai Kirke, stod endnu 1529. Anno 1298 var Hr. JACOB Præst til denne Kirke.
7. St. Nicolai Kirke, ogsaa Aar 1529.
8. St. Michaelis Kirke blev nedbrudt efter Befalning, 1575 Anno 1298 var Hr. Adam Presst til denne Kirke.
9. St. Martini Kirke uden for den røde Port, var til overs anno 1590, da den blev nedbrudt, St. Martini Sogn findes nævnet 1272.
10. St. Johannis Kirke stod her 1547.
11. St. Dionysii Kirke næves sidst ved Aaret 1527. Anno 1377 har Hr. Pder Eskilsøn været Prest til denne Kirke
12. St. Botulphi Kirke var her 1512 nævnes llerss 1380.
13. St. Botildæ Kirke stod 1476.
14. Trinitatis Kirke nævnes i et Manuscr. Fra 1567 kaldtes hellig Drotens Kirke Hvitf. P. 52.
15. St. Jacobi, ellers St. Ibs Kirke, er ligesom vor Frue Kirke tilovers (\*).

(\*) St. Sigfridi Kirke findes og i en gammel Fortegnelse blandt Kirkernes Tal, men da Dom-Kirken havde et Capel med samme Navn, troer jeg nok det haver ikke været en særdeles Kirke i Byen.

### Klostre.

Monke og Nonne-Kloster, som vides vare:

1. Due-Brødre, ellers Hellig-Aands Kloster, tillige Hospital, stiftet 1253 af B. Jac. Erlandsen. (341).
2. St. Mariæ Nonne-kloster i det 12 sec. Stiftet af Provst Isac, brændte 1242.
3. St. Agnetæ, hvis Søstre undertiden vare Kongelige Printzesser, stiftet 1264 af Printzesse Agnes, Kong Erich Plogpenning's Daatter.
4. St. Claræ, ogsaa vel doteret af Frue Inger, Grev Conrad af Regensteens Enke, Erke.Biskop Jac. Erlandsens Søster. Brændte 1302 og blev 1561 overdraget til Kiøbenhavns Universitet mod Knardrup Kloster (\*)
5. Sotebrødre-Kloster er nu det Adelige Frøken-Kloster.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

6. Graabrødre Kloster nedbrudt 1575
7. St. Jørgens Hospital for Spedalske Patienter 1501.
8. St. Giertruds Hospital. Om St. Magratæ Nonne-Kloster, bygt af Biskop Absalon, see *Annal Eccl. T. I. p. 443* og om St. Damiani dito sammesteds p. 693.

(\*) Saa særdeles helligt holdt man forud dette Kloster, at aldrig nogen torde gaae der ind, uden Pavens Tilladelse, hvorfor Dronning Ingeborg selv maatte søge saadan Dispensation af e Pavelige Legat Cardinal Matthias, som Aar 1301 tillod hende tre Gange om Aaret, med 10 ærbare Matroner, at besøge Søstrene i St. Claræ Kloster.

Af det foregaaende sees noksom, at Roeskild er nu omstunder en liden Bye, der knap havde beholdt tilovers nogen Skugge af sin gamle Herlighed, hvis ikke Dom-Kirken var, tillige med de der i oprettede Kongelige og andre navnkundige Mænds Begravelser, som gjøre, at udenlandske Reisende opholde sig her noget længere. Hvorfor jeg særdeels vil tage den i Betragtning, da det øvrige Byen vedkommende snart er sagt.

Domkirken. Pa det Sted hvor Dom-Kirken nu staaer, lod Kong HARALD BLAATAND, som egentligen at tale, var den første Christen Konge i Dannemark, formodentlig kort efter at han Anno 948 var bleven døbt, bygge de første Kirke og kaldte samme den Hellig Trefoldigheds Kirke, ligesom der da blev sat en Engellænder ved Navn Wilhelm til Stedets Biskop, efter HVITFELDS Vidensbyrd P. I. pag. 52.

Men da denne første Bygning var hverken stor eller zirlig nok, lod Kong CANUTUS den hellige, Anno 1084 opføre en langt større og herligere af Steen, kaldet efter St. LUCH Paves og Martyrs Navn. Denne sidste Bygning blev trede Gange, nemlig 1282, 1443, og 1523 ved Ildebrand meget beskadet, men ogsaa hver Gang ved Papiir, jeg meener ved hielp af Aflads Breve, vel opbyggt og prydet paa nye, ligesom dens tvende zirlige Taarn-Spidser, som kunne sees fire Mile fra, Anno 1635 af Kong CHRISTIAN IV ere fornyede og over Korset sat det tredje Spiir, samt det kostbare Kaaber-Tag forbedret, da det Anno 1518 var bekaastet. Til sin Reparation og Vedligeholdelse, er Roskilde Dom-Kirke forsynet med meget godt Jordegods, skiønt ikke nu saa overflødigt, som i Pavedømmets Tiid, da blant andet, Halvparten af Stevens-Herret blev de foræret af Kong SVEND ESTRIDSEN, som ville forsone det uskyldige Blod, for hvis Skyld han af Biskop WILHELM blev excommuniceret hvor om meere in *Annal E. D.*

**Capit. Canonic.** Det dertil hørende Capitulum Canonicorum med fire Prælaturer, var endnu længe efter Reformationen i Stand og Anseelse, hvilken det misbrugede til at tale og skrive mod Evangelii Lærdom. Kirkens Længde er 120 Alne med proportionerte Brede og Høyde, og paa Siderne findes adskillige udbygte Capeller med Prydelse, efter Gotisk Maade. Indvortes (343) er Kirken af en herlig Anseelse, og langt lyser end det Slags Bygninger pleye at være, efterdi de høye og zirlige Piller, samt de derpaa hvilende Arcader ere vel proportionerte. Imellem dem løber et lidet aabent og med smaa Steen-Piller afsat Gallerie, Kirken omkring, og tiener meere til Prydelse end til Brug.

Altar-Tasten som Kong FRIDERICH II lod gjøre til Fridrichsborgs Slot-Kirke, men CHRISTIAN IV. forærede her hid, forestiller Christi Lidelses Historie i meget konstig forhøyet arbeid og stærk Forgyltning. Den aabnes alleene paa de tre store Høytids Dage og Domin Jubilate. Prædike-Stolen er af Marmor og Daaben som bæres af de fire Evangelister, støbt af Metal 1602. I Pavedømmets

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Tiid vare ed de mange Pillere, en mængde af Helgens Altare. Den forrige gamle Biske-Stoel, faa og den Stoel som brugdes af en Pavelig Legat eller Nuncius, vises endnu, tillige med fleere Alderdoms Levninger.



**Kongelige Begravelser.** De Kongelige Begravelser oh Liig-Kister, som Fremmede egetligen sees sig om efter, findes fordeelte paa adskillige Steder, og hvis jeg ville beskrive dem udførligen, samt indrykke paa dette Sted, deres Grev-Skrifter, da maatte det falde alt for vidtløftigt. De sidste haver jeg og længe siden ladet trykke i en almindelig Samling med andre her til Lands, under Navn af *Marmora Danica*, (\*) men hvad Monumenterne selv og deres Prydelser angaaer, da henvises Læseren (344) til Hr. DE THURA *Vitruviun Danicum*, hvis anden Tome giver Underretning derom. Her maa det være nok, at opregne de fleeste Personers Navne, med faa Ords Tillæg.

(\*) Nogle fleere Grav Skrifter, særdeles over Adelige, Geistlige eller andre lærde Personer, her begravne, findes nu ogsaa anførte i Justitz-Raad HOFMANDS samlede Fundatzer, Tom. VI. P. 225. seqv.

**Tvende af de gamle Konger,** I Chorets nordre Pille, ligger Kirkens første Stifter Kong HARALD BLAATAND, i en Kiste af Tin, og lige over for, ogsaa indmuret i Pillen, Kong SVEND ESTRIDSEN. Deres Billeder ere malede uden paa, men i de sildigere Tider, og altsaa efter Malerens Paafund. Hos dem ligger Biskop Wilhelm, om hvis Beene, som ved Kirkens Ombyggelse

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

bleve foruroligede, SAXO fortæller en Legende, hvilken ikke er værd at opholde sig ved paa dette Sted.

**Tvende Dronninger.** Tvende Dronninger med det Fornavn MARGRETA, den eene Kong INGO af Sverrig hans Daatter, den anden Kong WALDEMAR III. Daatter, som stiftede den Calmarske Union, ligger ogsaa i Choret, den sidste i en forhøyet Grav af Marmor og Alebast, hvis Overdeel viser hendes Billede i naturlig Storhed. Hr. PEDER FRIIS spørger i sin udførlige Beskrivelse om Skielskør pag. 34 hvor denne Dronning Gyldens-stykkets Kaabe er bleven af, som A. BERNTSEN siger, var ophængt i Roeskilde Kirke. **Bortførte Clenodier.** Han svarer selv, at de Svenske, midt i forrige Seculo, toge den bort, hvilket han haver fundet tilskrevet in margine ved A. Berntsens Bog om Danmarks frugtbare Herlighed, og efter en almindelig Tradition, forsvandt ogsaa da den Slibesteen, som Kong ALBRET af Spot havde sendt hende til at slibe sine Eye-Naale paa. Et større Tab tog denne Kirke ved Dronning Margretes Eftermand Kong ERICH af Pommern. Da han fandt for godt, at undvige Riget og drage ti Gulland, tog han med sig de (345) 12 Apostlers Guld-Billeder, saa store, som 2 Aars gamle Dreng-Børn, og sagde derved uden Tvivl: *Ite in Universum.*

**Trende sidste Konger af den Oldenborgske Stamme med tre Dronninger.** Længere tilbage i Choret, staae de Marmor Liig-Kister, som bevare Levningerne af Høysalig Kong CHRISTIAN V. FRIDERICH IV. og CHRISTIAN VI. Med de to første Dronninger, CHARLOTTE AMALIA af Hessen og LOVISE af Meklenborg Gustrav, saa og vores sidste afdøde Høysalig Dronning LOVISE af Engelland. Alle Kister ere af den fineste hvide Marmor, prydet med Engle, Vaaben, Sindbilleder og deslige, arbejdet paa det allerkunstigste. Neden under dette forhøjede Gulv, er en stor Hvælving, i hvilken findes Liig-Kisterne af Høybemeldte Kongelige Forældres adskillige Børn, saavelsom Cron-Printz CHRISTIAN, Kong FRIDERICH V. ældste Søn og Marggrevinde SOPHIA CHRISTINA TIL Brandenburg Culmbach.

**Kong Christian IV og Frider. III. med deres Dronninger.** I et stort Capel midt paa Kirkens højre Side, adskilt ved et Jern-Tralværk, som holdes for et stort Mæster-Stykke i sin Art, sees oven til Kong FRIDERICH III. Liig paa en Parade-Seng, samt en Mængde af omkringstaaende Personer, alt forestillet i en meget stor og prægtig Malning, af Henr. Ditmers Haand, hvilket Arbejde sette alle Tilskuere i Forundring. Under Hvælvingen ere tvende Kiældre, af hvilke den eene bevarer Høysalig Kong CHRISTIAN IV. og hans Dronnings ANNÆ, men den anden Kong FRIDERICH III. og hans Dronning SOPHIÆ AMALIÆ, samt adskillige dem tilhørende Prinzers og Prinzessers dødelige Levninger. Kisterne ere overtrukne dels med sort Fløiel og Galoner, dels med forgylt Kaaber, belagt med mange Zirater i støbt og forgylt Sølv. (346)

**Kong Chistopher III. Christ. I. Christ. III. Frider. II.** Lige over for dette, er paa Kirkens venstres Haand, det af Kong CHRISTIAN I. Anno 1462 stiftede og rigeligen doterie Hellig Tre Kongers-Capel, om hvis Sammenhæng med et Kongeligt Societæt, *Annales Eccles. Dan.* kunne eftersees. Høystbemeldte Stifter saavelsom hans Formand i Regeringen, Kong CHRISTOPH. III. og Dronning DOROTHEA, som de begge efter hinanden havde til Ægte, meenes her at være begravne, men saa ukiendelig, at ingen kand viise vist Tegn til deres egentlige Gravsted (\*).

(\*) Paa den Pille som staaer midt i Capellet og bærer Hvælvingen, er gjort et Tegn, som siges at gjøre Anviisning paa Kong CHRISIAN I. legemlige Høyde, hvilken i saa fald maatte have været usedvanlig, nemlig 2/8 Alne og 10 Tomer.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Derimod ligge udi samme Hvælving, de tvende store Konger, Kong CHRIST. III med sin Søn Kong FRIDER. I. OG DERES Grav-Monumenter, som staaer i Capellets Overdeel, ere egentligen det, som denne Kirke haver allerskiønnest, og frem for noget andet, opvækker Tilskuernes Høyagtelse, ligesom de vist nok kunde regnes blant de f Pragt og Kunst allerrareste Mausolea, som i de sildigere Tider, nogensteds ere oprettede. De ere begge af sort og hvid Marmor, ti Alne lange og fem brede, forestillende hver sit fristaaende Castrum Doloris, men dobbelte Arcader, hvilke bæres af Corintiske cuplede Columner. Imellem dem ligger enhver af Kongerne udstrakt, men oven til sidder han paa Knæ. CHRISTIAN III. for et høyt Crucifix, og FRIDERICH II for et Pulpet med en Bog. Paa Siderne sees Marmor-Billeder i naturlig Størrelse, saasom Vægterne med Spyd, Hielm og Skiold, men oven paa Cornicherne, Engle og paa Fodstykkerne, adskillige Seyervindinger en baas relief. Ingen af dem giver det andet noget efter, i Henseende til Prydelsernes Mængde, maa det første vige for det sidste, hvilket af Kong CHRISTIAN IV. er sat over sin Herr Fader, ligesom denne over sin Herr Fader lod sætte det første, hvis Marmor-Columner ere ikkuns 6, da den sidstes ere 12. Saa gav og Kong FRIDERICH II. Seyerrige Regiering, særdeles i den Syvaars Feide, meest Anledning til martialske Prydelser, skiønt den førstes Ære af et fredeligt Regiment, er ikke mindre.

**Dronning Anna Sophia.** I S. Birgittæ Capel ere begravede 3 af Kong CHRIST. IV. Børn, med fr. CHRIST. MUNK og i et andet anseeligt Capel, som tilforn var de Trollers Familie tilhørende, haver Dronning ANNA SOPHIA, Kong FRIDERICH IV. anden gemahlinde, sit Hvilested i en prægtig Marmor-Kiste. Derhos findes og Hendes adskillige Børn, som hun overlevede alle.

Den anden Kirke her paa Stedet bærer Navn af Vor Frue, og maa være meget gammel, efterdi Saxo siger, den blev bygt af Biskop Svend som døde 1094. Den synes tilforn at have været en Kloster-Kirke; Thi paa Kirke-Gaarden ligger en Liig-Steen med denne Opskrift. Hic jacet sepultus nobilis Armiger Esserardus Grubbe, Monasterii Provifor Obiit 1492.

**Kongelige Palads.** Næst ved Dom-Kirkens Øster-Ende, ligger det Kongelige Palads, opbyggt paa det Sted, hvor de Roskildske Biskoper for Reformationen, havde deres Residentz. Da Stiftets evangeliske Biskoper nu boe i Kiøbenhavn, saa var den gamle Biske-Gaard overflødig, men blev dog nogenledes holdt ved Magt, alleene (348) til det Brug, at Kongen og hans Følgeskab kunde opholde sig der, i de Tilfælde, naar et Kongeligt Liig blev nedsat i Dom-Kirken. Omsider var den gamle Bygning bleven saa brøstfældig, at mn ikke kunde betroe sig deri; Hvorfor Høysalig Kong CHRISTIAN VI. Lod den gandske nedbryde, og paa samme Sted Anno 1733, opbygge bemeldte Palads. Det er ikke stort, men zirligt og regulær, havende Samfund med Kirken, formedelst en Corridor eller fordekt Gang, hvis underste Deel er hvælvet. Kort efter Reformationen blev den gamle Biske-Gaard beboet af den saa kaldte Stifts Lehns-Mand, hvilken tillige havde Bistrup Gaard J. L. WOLF. Pag. 475.

**Convent-Huus.** Paa Dom-Kirkens anden Side, staaer det Huus, som Anno 1636 blev opbyggt til et Gymnasium. Da dette Anno 1688 igien blev afskaffet, saasom overflødigt, anvendtes Bygningen til et Coventhuus, hvor Siælends Clericie, tvende gange om Aaret holder Lands-Mode, under Stifts-Amtmandens og Biskopens Præfidio. I dette Convent-Huses anseelige Sal, findes alle Stiftets Evangeliske Biskoper afmalte. Næst ved er den saa kaldte Regentz, hvor Conrector og 20 Discipler have deres Boelig. Skole. Derhos er Cathedral-Skolen, som i heele Dannemark holdes for den største og allerrigeligst beneficerte, da en Discipel, som herfra dimitteres, af sit aarlige Stipendio Scholastico, eller det dertil henlagte Duebrødres Indkomst, kand have saa meget tilovers, at han ved Universitætet endnu beholder 100 a 150 Rdlr. Til sine Studeringers Fortsættelse. Foruden trende

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

adskillige Stiftelser til fattige Enkers Boelig og Uge-Penge, haver Roskild et herligt **Hospital**, samlet af 3 ældre Hospitaler, og ved Kong FRIDERICH II. Omsorg, under det gamle Navn Duebrødre, vel indrettet til mange fattige (349) Lemmers Pleye og Underholdning. Da den gamle Bygning var forfalden, er Anno 1747 opført en bedre, gandske nye. Ved god Administration, er Lemmernes Tal efterhaanden blevet langt større, end af Begyndelsen. Om mange Roskildske Legatis af ældre og nyere Tider, haves udførlig Underretning i Hr. Justitzraad HANS DE HOFMANS Samlinger af Fundatzer. Tom. VII. Pag. 231.

**Adel. Frøken-Kloster.** Et adeligt Frøken-Kloster er her i Roskild, stiftet Anno 1699, og haver maskee givet Anledning til, at efter dets Eksempel, nogle fleere Stiftelser af samme Art, ere her til Lands opkomne. Tvende adelige Damer, navnlig Frue Magreta Ulfeld og Frue Birgita Scheel ere de, som dertil have givet deres Midler og Høysalig Kong CHRISTIAN V. fandt Behag deri, at han forøgede deres Gave med Indkomst af et par Kirkers og nogle Bergværks-Tiender i Norge, beløbende sig nu til 640 Rdlr. En Priorinde nyder aarlig 220 Rdlr. Samt 25 adelige Frøkener af Dansk og Norsk Nation, foruden Boelig, Spiisning og Opvartning, aarligen hver 110 Rdlr. Deres Rang er med Justitzraads Døttre og Priorindens, med en Etatsraadinde. Den gandske Foundation findes indført i *Annal. Eccles. Dan.* ved Stiftelsens Aar. Bygningen var fordum et Sorte-Brødre Kloster, men blev af Gantzlers Peder Reez ombygget til en Herre-Gaard, bestaaende i 3 grundmurte Fløye. I Capellet sees tvende Kunst-Malninger om Christ Lidelse og et Elpenbeens Crucifix, skaaret af Cantzler Joh. Friis.

**Roskilde Søe-Riddere i gamle Dage.** En halv geistlig Ridder-Orden, florerede her i Roskilde, midt i det tolvte Seculo, hvis Lemmer kaldtes Milites eller Fratres Roskildenses, Deres Hovet-Sag var at gjøre aarlige Søe-Tog mod hine Hedenske Vender i Pommern og Meklenborg, som berøvede de Danske Skibe (350) og bortførte nogle Danske i Hedensk Slaverie, hvilket de Roskildske Brødre her, ligesom i Middelhavet, Maltheserne, gjorde sig en Christendoms Pligt af at forebygge, i det holdte Søen ryddelig. Her om see lidet meere hos SAXON in Vita WALDEM. I. og i *Annal. Eccel. Dan.*

**Vaaben og gamle Mønte-Ret.** Byens Vaaben er en Ørn i hvidt Feldt. Dets Ælde og Oprindelse vides ikke: Øvrigheden bestaaer af en Borgemester med trende Raadmænd, samt en Byefoget. Fordum haver men her, ligesom i adskillige andre Byer, haft Mønte-Rettighed, Staden tilhørende, som sees af adskillige smaa Stykker, slagne endogsaa for et par Hundrede Aars Tiid, med Opskrift Moneta Nova civit, Roskildensis.

Næring paa nærværende Tiid. Af Kiøbmandskab er her ikkun lidet, deels for Kiøbenhavns Nærhed, hvor alting søger hen, i Haab om større Vinding, deels ogsaa fordi Isefiordens Vand ikke meere haver sin gamle Dybhed, inden for Fridrichs-Sund, som tilforn er meldet. Aarlige Markeder holdes her tvende, nemlig i Ugen efter Paaske, og om Efteraaret ved St. Dionysii Dag. Borgerskabet hvis Tal er omtrent 200, nærer sig deels af Haandværker, deels af Agerdyrkning. Denne sidste er paa en Snees Aar merkeligen forøget og forbedret derved, at en stor Deel Sædeland og Engbund, som alle visse paagrændsende Herregaards-Ejere giordes Byen disputerlige, efter en langvarig Proces, formedelst Høyeste Rettes Dom Anno 1746, blev Byen tilkiendt, og derved givet Anledning til det forrige Felledskabs Ophævelse, samt megen udyrket Jords Rydning og bedre Brug, Byen til meere end 800 Rdlr. Aarlige Vinding. Blandt andet plantes her af visse Borgere, en Deel Tobak, som geraader ret vel til Bondens Brug. Det samtlige Hart-Korn, som Byens Jorder taxeres for, er 292

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Tønd. 2 Skiepp. 2 Frk. Den (351) aarlige Consumptions Forpagtning beløber sig, efter sidste Opbud, til 6500 Rdlr.

**Ilds-Vaade.** Foruden de ældre Tidens adskillige Ildebrande, som i Forvejen ere berørte, haver Roskild i vor Tiid, udstaaet en dobbelt Ildsvaade, nemlig Anno 1733 i Mahi-Maaned, da dens halve Deel ødelagtes og atter efter halvtredie Aars Forløb, nemlig 1735 den 4 October, da 86 Huuse og Gaarde af dem, som første gang bleve skaante, ligeledes lagdes i Aske. I den første Ildebrand blev det gamle Raadhuus fortæret, men strax efter anseeligere og bedre opbyggt end tilforn.

**Roskildsk Kilde-Vand.** Det Roskildske Vand, som her til Lands agtes for det beste, tages af en halv Snees Kilder eller springende Brønde, og efter det, som tilforn er anført, have samme Kilder givet Anledning til den sidste Stavelse i Byens Navn. De holdes vel ikke fuldkommelige, dog noget nær lige gode, af Hr. Doctor LANGE i hans Lære om de naturlige Vande, hvor de paag. 42. opregnes saaledes: 1 Hellig Kors Kilde, paa Vestre Kanten under for Byen. 2 Høybrønd i en Gade kaldet Gløden. 3 Magle-Kilde, eller den store i Stadens vestre Kant, driver 5 Mølle-Hjul ved sit overflødige Vand. 4 Kloster-Kilde, bærer og Navn af Apotheker-Haven. 5 St. Hanses Kilde, Norden for Byen. 6 Kong Roes Kilde i Kiøbmands-Vænge, hvor Slottet skal have staaet. 7 St. Olufs Kilde, lige ud for Kaaber-Møllen 8 St. Ibs Kilde, ved St Ibs eller Jacobs Kirke. 9 Hasborg Kilde, ved det gamle Slot Haraldsborg, hvor nu er Hasborg Mølle. 10 En Kilde i Rectors Have, som nogle holde for den rette Roes Kilde, skjønt de fleeste meene anderledes. Den første nemlig Hellig Kors-Kilde, som med Render bedst forsynes og underholdes, er den, som det Kongelige (352) Herskab betiener sig af. Grunden maa her overalt være meget vandriig; thi ofte frembryde saa mange nye Aarer, at man her ont ved at tilstoppe dem. Vandet er uden særdeles Smag. Ved hviid Viin-steen-Olie faaer det nu melkagtig Farve. Ved Sølv-Opløsningen foraarsager det blaaagtig Præcipitat. Viol-Saften gjør det mørkegrønt. Dets Tyngde forholder sig mod et andet reent destilleret Vand, nesten ligesom 13 til 36. Disse mange Kilders overflødige Afløb, synes at gjøre Roskild frem for en Deel andre Stæder, beqvem til Farverie, Garverie, og nogle fleere Fabriquer.

**Acta Publica.** Det Roskildske Bispedømme er stiftet Anno 1012, og 1291 holdtes her et stort Concil Nationale, Anno 1658 blev her sluttet en Fred imellem Dannemark og Sverrig, gemeenligen kaldet den Roskildske, da Kong CARL GUSTAV uden Declaration, ja tvert imod Forpligtelse, kom tilbage med sin Armee.

**Navnkundige Mænd.** Blandt Roskildske Caniker og Prælater, haver Fordum været nogle af dette Lands lærdeste Mænd, særdeles den store SAXO GRAMMATICUS, en Phoenix i sin Tiid. Hn ligger begravet i Dom-Kirken, under en gravskrift, hvis Begyndelse er:

Qvi vivens alios æternum vivere fecit.

Saxi Grammaticus mortuus hic necubatur & c. (\*) (353)

(\*) Om denne, i sit Seculo dobbelt rare Mand siger ERASMUS ROTERODMUS, *in dialogue de optimo dicendi genere*: In Daniam navigare male, quæ dedit nobis Saxonem Grammaticum, qui fuæ gentis Historiam splendide magnificæ contextuit Probo vividum & argens Ingenium, Orationem nusquam remissam aut Doormitantem, tum miram varborum copiam, sententias crebras & figurarum admirabilem varietatem, ut factis admirari non queam, unde atque homini Dano, tanta vis eloquendi.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Saa levede og her, efter sin Aftakkelse fra et Kiøbenhavnsk Professorat, NICOLAUS HEMMINGIUS, et ypperligt Sandheds-Vidne i sine Tider, men noget frygtsom og vankelmodig. Gandske Europa erkjendte ham for én af de største Theologis og lod man hans Skrifter udenlands eftertrykke (\*)

(\*) For denne Mands Skyld, havde Roskild den Ære, at Kong JACOB af Skotland, som en særdeles Elsker af lærde Folk, Anno 1590 gjorde en Reyse fra Kiøbenhavn der hen. Han fandt sig særdeles fornøyet, baade ved Hemmingii Ord om det evige Raade-Vaal, saa og ved at see alle Siælandske Provster forsamelte i et Provste Møde. Ham til Behag holt Biskoppen Doct. PAAULUS MATTHIÆ en Latinsk Prædiken. Hvad meere den Gang forefaldt, kand læses i N. SLANGES Beskrivelse af Kong CHRISTIAN IV. Levnet Tom- I pag. 35.

Af Roskild, som sin Fødeby, kaldte sig PETRUSS PAARVUS ROSÆFONTNUS, en af de første lærde Protestanter i Dannemark og Profess, Eloqvent, ved Kiøbenhavns Universitæt, som med Eftertryk og god Grund, haver giendrevet JOH. MAGNI uforsvarlige Beskyldninger mod den Danske Nation. Efterdi Roskild af Arildstid haver været dette Stifts Hoved-Stad, bestemt til Geisstligheden Forsamling og Biskopernes Residentz, ja efterdi de tvende aarlige Synodi eller Provste-Møder (354) der endnu holdes der, endskiønt de Evangeliske Biskopers Boelig, strax efter Reformationen, blev forlagt fra Roskild til Kiøbenhavn, saa kand man føyeligst paa dette Sted, indrykke bemeldte Biskopers Navne, af hvilke nogle ved én eller anden Leilighed maatte forekomme i Landets Beskrivelse: dog nøyes man alleene med Navnene og Tiden, henvisende for det øvrige til deres Levnets Beskrivelser i *Annal. Eccles. Dan.*

|                                 |          |       |
|---------------------------------|----------|-------|
| Gerbraanduss                    | død 1030 |       |
| Avacus                          | død 1043 |       |
| Wilhelmus                       | død 1074 |       |
| Sveno Norvagus                  | død 1094 |       |
| Afcerus I.                      | død 1094 |       |
| Haraldus                        |          |       |
| Petrus I Botylidis              | død 1135 |       |
| Eskillus Erkeb. I Lund          | død 1138 |       |
| Ricco eller Occo, dræbt         | død 1433 |       |
| Afcerus II                      | død 1156 |       |
| Absalon, tillige Erkeb. I Lund. | død 1201 |       |
| Petrus II. Sunonis              | død 1214 |       |
| Petrus III. Saxomis             | død 1228 |       |
| Petrus IV. Jacobi               | død 1225 |       |
| Nicolaus I. Stigoti,            | død 1249 |       |
| Jacobus Erlandi                 | død 1274 |       |
| Petrus V. Bang                  | død 1278 |       |
| Stigotus                        | død 1280 |       |
| Ingvarus Hiort                  | død 1289 |       |
| Johannes I. Krag                | død 1300 | (355) |
| Olaus I.                        | død 1320 |       |
| Johannes II. Hind               | død 1330 |       |
| Johannes III. Nyborg            | død 1344 |       |

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

|                        |          |
|------------------------|----------|
| Jacobus Pauli          | død 1349 |
| Henricus Gerhardi      | død 1368 |
| Nicolaus II. Jacobi    | død 1395 |
| Laago I Noy            |          |
| Petrus VI. Jani        | død 1416 |
| Johannes IV. Andreae   | død 1431 |
| Johannes V. Petri      | død 1448 |
| Olaus II. Daae,        | død 1461 |
| Olaus III. Martini     | død 1485 |
| Nicolaus III. Skaufve  | død 1500 |
| Johannes VI Ravensberg | død 1512 |
| Lago II Urne           | død 1529 |
| Joachimus Rönnow       | død 1544 |

---

Efter Kirkens Reformation have Stiftets Evangeliske Biskoper eller Tilsyns-Mænd været.

|                      |                |
|----------------------|----------------|
| Petrus Palladius     | død 1560       |
| Johannes Alberti     | død 1569       |
| Paulus Mathiæ        | død 1590       |
| Petrus Winstrup      | død 1614       |
| Johannes Pauli Resen | død 1638       |
| Casparus Brochmand   | død 1652       |
| Johannes Joh. Resen  | død 1653 (356) |
| Laurentius Skavenius | død 1655       |
| Johannes Svaaning    | død 1668       |
| Johannes Wandalin    | død 1675       |
| Johannes Bagger      | død 1693       |
| Henricus Borneman    | død 1710       |
| Christiernus Worm    | død 1737       |
| Petrus Hersleb       | død 1757       |
| Ludovicus Harboe     |                |

**Køge.** Den anden Kiøbstæd i Roskil-Amt er Køge, eller som gemeenligen skrives Kiøge, Coagium, hvilket Navn synes at have nogen Overensstemmelse med det ældgamle Folk kaldet Cogeni, som JORNAANDES henfører til disse Lands Egne.

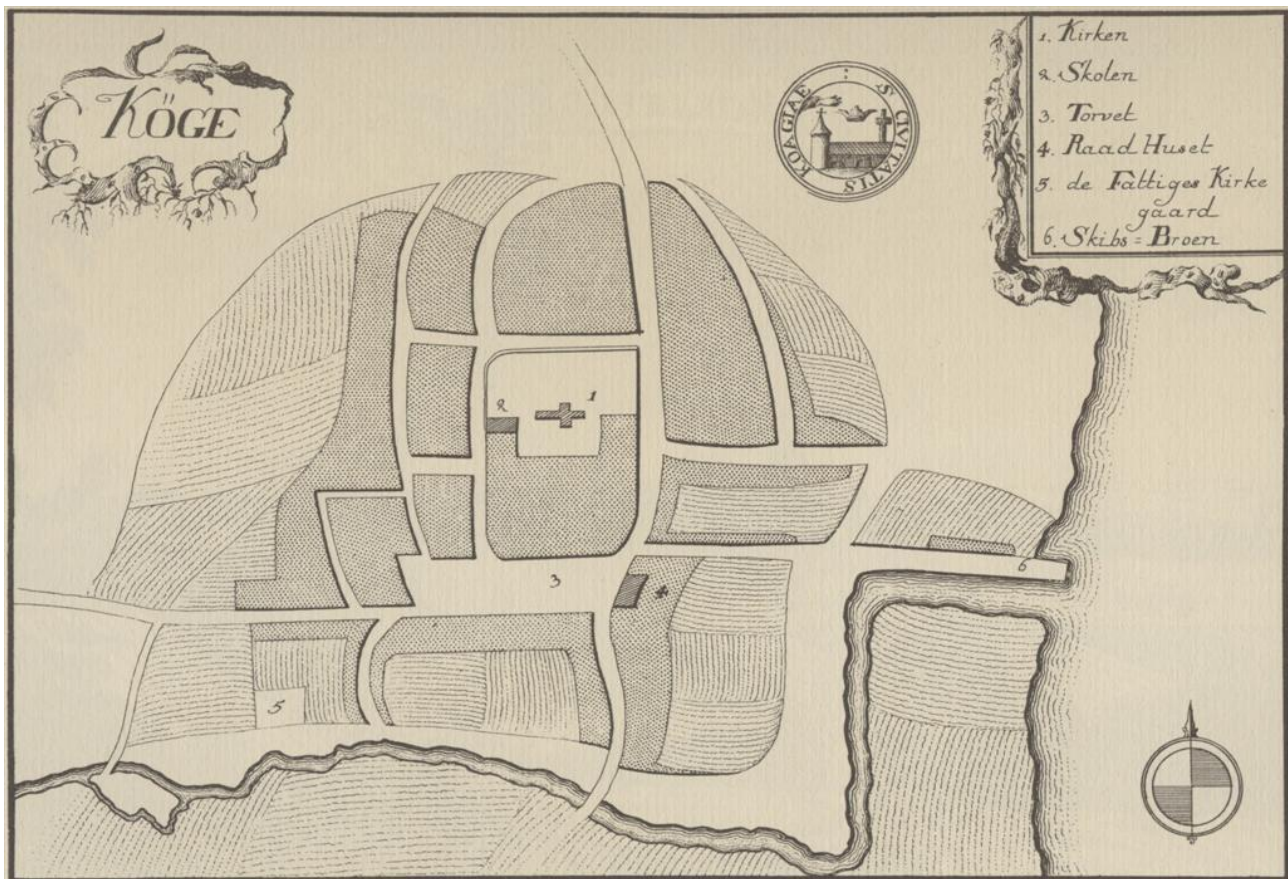
Det viseste er vel, at Køge haver sit Navn af Køge, det er fladbundede Skibe, hvilke endnu kaldes saaledes ved Limfiorden, hvor de mest bruges paa høye Grunde og hvor den gamle Herregaards Kokkedal i Hanherret, egentlig Kogedal, uden Tvivl tager Navn deraf. Ved Køge gaaer Køge-Aae, et løbende Vand, som fordem haver været større, og udkrævede lige saadanne flade Fartøyer eller Pramme, til sine Vares Udskibning. (357)

Den ligger paa Siælends Østerkant, inden for Stevens Klint, hvorfra Landet bøyer sog mod Vesten, og gjør den naavnkundige Køgebugt, i hvilken bemeldte Køge-Aae udløber og giver en maadelig Skibshavn, som Anno 1411 blev indpælet med et Bolverk, og meere forbedret 1430. Til

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Kiøbenhavn haver man derfra 4 Mille, til Ringsted 3½ og Vordingborg 7. Egnen er et meget frugtbart og got Kornland, hvor Byg-Avling fornemmelig florerer, og giver Borgerne Anledning til at gjøre got Malt, hvilket ogsaa i anseelig Mængde pleyer at udskibes, dog meere forðum end som nu, siden de Kiøbenhavnske Bryggere, ved Stadens Tilvæxt, modtage langt meere deraf. Om Byens fordeelagtige Lægde, skriver WILL. WESTHOFIUS i sine Epigram. Saaledes:

Fluctibus arctoi Coagia ponti  
Alluor, hine campus subjcer, inde nemus.  
Qvæ sylvæ utilitas, agri emolumenta fretiqve  
Commooda funt, meus hæc omnia civis habet.  
Dat glandes & ligna nemus, dat pascua campuss,  
Piseibus & variis meribus unda beatt.



**Forrige Befæstning.** At Køge i gamle Tider haver været befæstet med Volde og Graver, til hvilke Aæn giver god Anledning sluttes af en codice Mser, som siger, at strax efter Kong FRIDERIC. I. Død, daa Grev Christopher af Oldenburg havde Siælland inde, paa Kong CHRIST. II. Vegne, lød han Køges gamle Fæstninger, som kort tilforn vare nedbrudte, igen fornye (\*).

(\*) Comes cæpit reparare veteres munitiones, Paulo destrucas.

Imidlertid maae de atter have været forfaldne, da Kong (358) CHRIST. IV. efter Resenii Ord, in Atlante Mser. Havde foresat sig at gjøre det samme, men fuldførte ikke sit Forsæt, saa vidt man

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

veed, dog forestiller J. J. PONTANUS i sin Tiid, eller i forrige Seculi Begyndelse, saasom befættet, sigende p. 730. Coagium non quidem amplum, fed munitum hodie, æ negotiatione, præsetim frumentaaria, florens oppidum, haud absimile sit antiqvæ cogenorum gentis, qvød superrius injectum reducere eam, aut faltem retinere memoriaamm. Siden blev Køge bedre befættet Anno 1659, af den Svenske Kong CARL GUSTAV, da han var Mester af Landet, som PUFENDORFF BEVIDNER I DENNE Konges Bedrifter Lib. 8. & 35 givende tillige en Afridsning paa de Fæstnings-Værker, om da bleve anlagte omkring Køge, hvor denne Konge ville gjøre sig saadan en Vaaben-Plads, som han i et fremmer Land kunde behøve.



Uvis Alder. Byens Alder og Oprindelse forekommer mig noget tvivlagtig, efterdi den allerede af Kong ERICO MENDEVED Anno 1288 haver faaet Kiøbstæds Privilegier, og bemeldte Manuser, som er en Monke-Krønik, dog siger, at denne Konges Broder-Søn ERICUS, som i det følgende Seculi Begyndelse regerede tillige med sin Fader Kong CHRISTOPHER II. Begyndte at bygge paa en Grund, som skulle have været Soer-Kloster tilhørende (\*) det sidste er vel mueligt, thi bemeldte kloster eyede meget Landgods i Sieland, men at Printz Ericus begyndte dens Opbyggelse, kand ikke forstaaes anderledes, end at han merkeligen haver forøget og forbedret dens Bygninger.

(\*) Christophoi II. Filius, qvi eeum patre regnasse dicitur, cæpit ædificare oppidum Köge in fundo Monasterii Soræ.

Vel mueligt, (359) at han haver anlagt den nye Bye noget nærmere mod Stranden, thi gamle Køge-Gaard, nu en Herregaard vesten for Byen, giver ved sit Navn tilkiende, at der af Begyndelsen haver været en ældre Kiøbsted, som (\*) i Ligning mod den nyere, haver beholt det Navn gamle Kiøge.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

(\*) Denne Gisning stadfæstes blant andet derved, at i gamle Documenter, tales om gammel Køge-Kirke, som var forfalden og havde staaet 140 Aar ubrugelig, hvorfor Borgerne Aar 1573 gjorde Ansøgning om at nedbryde den, og dermed forbedre deres Kirke, hvilket og blev dennem tilladt. Anno 1522 fik Hr. Michel Sanger præsentatz paa Køge-Kirke med Anneret gamle Køge og tilliggende Capeller.

**Forrige Kornhandel.** Dette gamle Kiøge var det nok, som i bemeldte Aar 1288 fik lige Privilegier med Roskild og 4 Aars Frihed for dem som ville bebygge de øde Steder, hvor af noksom sluttes, den var langt ældre. Aar 1293 stadfæstede ogsaa Kong ERICH MENDEVED det af hans Fader givne Privilegium, at Borgerne maatte have Græsgang paa begge Sider af Aaen. Item de skulle ikke svare større Told i Roskild, end som Roskild Mænd svarede i Køge. Med Ildebrand er Køge nogle Gange haardeligen bleven hiemsøgt, særdeles Anno 1342, da Holstenerne partivis havde Siælland inde, og ødelagde mange Byer. Den Gang blev Køge først plyndret og derpaa stukket i Brand. I de sildigere Tider haver den haft samme Skiebne, thi Anno 1633 paa Trinitatis Søndag, opkom en Ilds-Vaade, som lagde en stor Del deraf i Aske, og i den ovenberørte Svenske Feide, som følgende 25 Aar derefter, blev den, ligesom andre Danske Byer, haardeligen medhandlet. Ikke desto mindre kom Køge igien, ved Hielp af sin Korn-Handel. Om denne haver jeg tilforn erindret, at den i vore (360) Tider er meget formindsket. I gamle Dage var Handelen saa stor, at mange Hollænder her aarligen toge deres Ladning, dog ikke allene af Landets egne Producter, men ogsaa af Polske og Liflandske Vahre, hvilke Køge Kiøbmænd selv hentede i Østersøen, og gjorde Nedlag deraf hos sig, indtil Hollandske Skibe, i Snese Tal, komme og hentede dem der. Men i følgende Tider faldt denne Handel bort, da Hollænderne bleve meere vante ved den Østersøiske Handel og Skibsfart, saa de seilede Køge forbi, og derfor ikke længere vedligeholdte den Losning paa Taarnet, som tilforn var en Signal for deres Skibe. Den gang var Køge Borgerskab saa rigt, at Kong CHRISTIAN IV. i en hastig paakommende stor Udgift, kunde være vis paa nogle Tønder Guld at faa der til Lands.

**Anden Næring.** Nu omstunder hver Byen ved nogen Korn-Handel og anden Borgelig Næring, men ikke det, som kand lignes ved bemeldte Stapel eller Nederlag. Imidlertid er Borgerskabet nærsomt, baade til Lands og Vands. Disse Haandværks Mæstre, give de Kiøbenhavnske intet efter, dog ere her nu ingen Tapet-Vævere, saasom i Kong CHRISTIAN IV. Tid, da alle de kostbare Tapeter, som pryde den store Ridder-Sal paa Fridrichsborg-Slot, blev her forfærdigede.

Med Avling omgaaes nogle Borgere, og blant dem fortiente de at roses, som legge sig efter Tobaks-Plantning, en saare fornøden Ting til at spare Penge i det Land, hvor Almuen vil have de Vahre. Ved Landsbyerne kand og den Plantning ikke saa vel bestrides, som ved Kiøbstæderne, efterdi derved forefalder endeel Arbeyd af det Slags, som paa kort Tid udkræver mange saadanne Hænder, hvilke snarest kunne have i Kiøbstæderne. Imidlertid haver Køge ikke saasom de fleeste (361) andre Kiøbstæder, nogen egentlig Bye-Mark, men allene nogle saa kaldte Vænger, anslagne til 13 Tønder Hart-Korn. Resten er formodentlig fravendt ved gamle Køges Forvandling til en Herregaard. Indbyggernes Tal sluttes nogenledes af Consumptionen, som udgiør, efter sidste Auction 5105 Rdlr. Dog er de egentlige Borgeres Tal neppe halvandet Hundrede.

Bygning. Vester- og Nørre-Gade ere de største i denne Bye. Bygningen vidner om dens forrige Velstand, Torvet er stort og anseeligt, med et Kag af Qvadersteen, Raadhuset kand kaldes en ret herlig Bygning af Gothisk Architectur. Sogne Kirken bygt Anno 1324, bærer Navn af S. NICOLAU, Patrono Marino, og er baade stor og skøn ved sine adskillige Prydelser, blant hvilke er en Malning, som forestiller Christi Begravelse, saa konstig, at alle Kiendere admirere den, og nogle

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

have budet store Summer derfor. Den er foræret Kirken Anno 1624. Alter-Tavlen holdes ogsaa for et rart Kunst-Stykke. Noget fremmet synes det, at finde i en Christen Kirke, Jupiters, Saturni og fleere-Hedenske Afguders Navne paa Pulpituret, en Sag, som lader meget stridig mod Herrens Bud Exob. 23. v 13. Dog er det kuns Planeternes Billeder, der bære samme Navne, som vel kunde savnes i en Kirke. Blandt fleere Adelige Begravelser, findes her nogle af de Ulfelders, Østeners, Lyxborsers og Schølers. Den Pavelige Legat Bartholomæus bevilgede Aar 1451, at Sogne-Presten til denne Kirke maatte ved St. Giertruds Alter, holde Siele-Messe for Fremmede. **Hospital og Skole.** I Pavedommets Tid var St. Annæ og St. Giertruds Capeller i stor Høyagtelse, og St Annæ Gilde Brødrers Laug, ligeledes. Graabrødre Klostret synes stiftes i det femte Seculo og kort efter, Anno 1531 omsskiftet (362) til et got Hospital, samt saa vel doteret, at der i underholdes et stort Tal Almissemænd. Den Latinske Skole er i god Stand, og formedelst nogle mindre Skolers Reduction, er Lærernes Løn lidet forbedret. Bygningen er en Levning af et gammel Kloster, af hvilket endeel tiener til Boelig for Skolens Lærere. Byens tvende aarlige Markeder falde paa den 1 Augusti og 28 October. Endnu vil jeg tilføye et kort Udtog af nogle i Archivet forefundne gamle Breve, denne Bye angaaende, hvoraf kand sluttes et og andet om de forrige Tiders Tilstand, saasom.

Anno 1441 haver Kong CHRISTOPHER III. Givet Køge en Stads-Ret, noget nær af samme Indhold, som den i Helsingør, om hvilken tilforn er meldet. Anno 1477 Kong CHEISTIAAN I. Aabne- Brev med Befaling, som følger. De Tydske Kiøbmænd skulle ey ligge jer i Vinterleye, men fare af Landet S. Andræ Dag, og komme igien med første aabne Vande. Bønder maa selge og købe med Kiøbstæd-Mænd, ey med Giæster og ey til Forprang. Ingen mægtig eller umægtig, andelig eller verdslig Embeds-Mand eller anden skal giøre Landprang eller Forkiøb, uden til deres Bords og Gaards Behov. Ingen Borger skal tage fremmet Kiøbmands Penge eller Gods, eller have Nederlag med dennem, under Godsets Forbrydelse, samt 40 Mark til Kongen og ligesaa meget til Byen. Anno 1486 Kong HANSES Confirmation paa forrige Priviligier med Tillæg, at Borgerne skulle have frie Græsgang for deres Creaturer, paa begge Sider af Aaen.

Anno 1496. Samme Kongers Brev, at ingen Skotter, Tydske eller Danske Kiøbmænd maa have deres Drenges løbende omkring paa Landsbyerne, for t Kiøbslaae, Borgerne i Køge til Skade. (363)

Anno 1506 samme Konges Brev, at da Køge Bye ikke haver Mark til at holde Heste paa, og det falt Borgerne tungt at kiøre mange Egter eller Konge-Reyser, saa skulle de derfor skaanes undtagen i Nødsfald, og naar de fik Koggens eget Brev at see.

Anno 1572 Borgemæster og Raad fik af Kong FRIDERICH II, det Privilegium, Toldfrie at lade indføre otte Læster Rostikker Øl.

Anno 1591. Kong CHRISTAAN IV. tilskrev Lehsnanden i Roskild Gabriel Kruse, at da Køge-Bye ikke kunde befordre de Reysende saa skulle de næstliggende Bønder tilsiges at lade hver Dag tvende Vogne holde med Heste forspendte og færdige i Køge, til at befordre hvad som der fra skulle forsendes.

Anno 1618 samme Konges Tilladelse, at tage 4 Skilling af hver Tønne tydsk Øl og ellers en halv Skilling af hver Dalers Værdie, udi indkommende Kiøbmands Vare, for at anvendes paa Køge-Byes Havn at reparere.

Anno 1623 samme Konges Befalning, at Handverks-Mæstre i Køge skulle nære sig af deres Handværk og blive derved, foruden at falde i Kiøbmændene i deres Handtering.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Anno 1644 samme Konges Brev, at hvilke Borgere i Køge, som i den besværlige Krigs-Tiid vare flyttede, eller derefter ville flytte fra Byen, forladende deres Huse og Gaarde, paa det de maatte undslaae sig fra Borgelig Tyngde, skulle, naar de igien ville komme tilbage, betale pro Qvota, hvad Besværing Byen havde udstandet med Indqvartering ec.

Anno 1647 samme Konges aabne Brev, at alle inden- eller udenbyes Folk, som havde øde Gaarde eller Pladse liggende i Køge, (364) skulle dennem, inden tre Aar opbygde med Kiøbstæd Bygning, saa fremt de ikke ville have dem forbrudte, halv til Kongen og halv til Byen.

Tvende af vor Danske Kirkes høyst fortiente Lærere, begge omsider Biskoper i Kiøbenhavn have udi Køge først seet Dagens Lus, nemlig Doct Jacobus Matthiæ og Doct Caspar Brochmand, om hvilke man andensteds haver givet fornøden Efterretning.

Om en hellig Qvindes Person, kaldet St. Margreta, som Anno 1176 ved Køge blev ihjelslagen af sin egen Mand, og siden regnet blandt Martyrerne, samt hende til Ære bygt et Capel, see *Annal Ecel. Dan.* Tom I. pag. 442. Saa og om nogle fra Tydskland emigrerende Protestander, som i forrige Seculo, her nedlode sig Tom IV. 333. Ved Rescript af 16 December 1642 fik de Forlov at holde sig en egen Prest ved Navn Just Teichmeyer (\*)

(\*) Jeg veed ikke om disse Fremmede have været de Crulanter fra Bøhmen, om hvilke meldes i et Kongeligt Privilegio, givet Klæde-Væverne Aar 1651.

Om det berøgtede Køge-Huus Kors, haver Mag. JOH. BRUNSLANN skrevet en gen Bog, fuld af underlige Historier, angaaende Sathans foregivne Spøgerie udi en Kiøbmands Huus ved Navn Barsker, beraabende sig paa Extracter af Ting-Protocollen, som blev holdt i den dermed sammenhængende Hexe-Proces. Den Hollandske D. BALT. BECKER tog deraf Anledning, i sin Bog kaldet den behexte Verden, de Betowerde Wereld, at holde den gode Brunsmann før enfoldig og alt for lettroende. Fleere andre have gjort det samme. Juclicium sit penes Lectorem. (\*\*)

(\*\*) Endnu finder jeg om Køge-Bye dette, at Dronning Margrete pantsatte den tillige med Valborg Herret, for 3000 Nobel, til Capitlet til Roskild, som 1197 overdrog Pantet til Biskop Peder. Men 1405 indløste Dronningen sit Pant for 500 ledige Mark. See Danske Magasin Tom. IV. pag. 3022. 362. Anno 1352 har Kong Waldemar holdt en Dystrenden i Køge Hvitf. P. 506.

**Grevskabet Lethreborg.** Udi dette Amt, én Miil fra Roskild mod Sydvest, ligger Grevskabet Lethreborg, oprettet Anno 1746 f Hans Høygrevelige Excellenz Hr. JOHANN LUDVIG V. HOLSSTEIN, Ridder af Elephanten og første Minister i det Kongelige Geheime-Conseil. I de nyere Tider have Godsets Eyere været 1663 Rentemester Møller, hvis Sviger-Søn Thom. Finke eyede det til sin Død, 1677. Dennes Søn og hans Enke til 1711, da det kom i Kongens Eye, men blev strax solgt til Frue Mette Lindenau, efter hvis Død 1733, hendes Daatters Mand Henr. Mandix solgte det til Høybemeldte Hans Excellenz, som ved sin dødelige Afgang 1763, efterlod det til sin Søn, Kammer-Herre og Lehn-Secreterer Grev Christian v. Holstein. Den Grevelige Residentz Leethreborg, hvis Hovetgaards Taxt er 69 Tønder 7 Skiepper et Fierdingkar, Skov-Skyld 9 Tønder 3 Skiepper et Fierdingkar, haver Stifteren, nu saa got som af nye ladet opbygge, og med adskillige Forbygninger saaledes zire, at den med rette kand kaldes én af de største og prægtigste Herre-Sæder i Dannemark. Paa den Frontespice mod Haven, staaer følgende Opsrift: Perantiqvi nominis adem, nove & ampliore ædisicio. JOHANNES LUDOVICUS HOLSTEIN Eqves, Dominus comitatus

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Ledreburgensis exornavit, ac pietate erga Deum, fidelitate erga Regem, fibr posterisqve rutandam dedicavit Anno 1744,

Paa de 6 Pyramider af Norsk Marmor, som bære Glas-Lygter, og staaer for Portalet mod Gaarden, læses i gyldne Bogstaver (366) en deel flere Inscriptioner hensigtende til Stedet Antiquité.



De kunne læses i Justitsraad H. de HOFFMANS Samling af Foundationer Tom.VII. pag. 461. I den vester Ende af Slottet, er til offentlig Guds-Tieneste, et meget smukt Capel, indviet Anno 1747, og ziret med skønne Malninger og Ornamente, særdeles et Alter-Bord af Egyptiske Marmor, besat med Sølv-Lycestager og et kunstigt Stykke af Christi Lidelse i Elphenbeen. I én af de nye og krumbøiede Side-Bygninger, findes et talrigt og med besynderlig Fliid ordentlig indrettet Bibliothek, excellerende særdeles i bibelske og theologiske Bøger, af hvilke sielden findes større Forraad endogsaa i offentlige Bogsamlinger, ligesom Eyerens himmelske Sind, er noget af det rareste og roesværdigste, som her kand bevidnes til Eftertidens opbyggelige Ihukommelse. Haven ved Lethreborg er meget stor og kostbar, anlagt paa tvende Høye og efterhaanden affaldende Sider af en dyb Dal. Denne giennemskiæres af Kornerup-Aae, i en jevn Canal, som tager mod e temmelig Baad, hvilken derfra kand gaee i Isefiorden. (\*)

(\*) Ved dette Vand ligge i Haven, tvende ottekantede Bygninger, det eene til et Managerie, det andet til et Vasker-Huus.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Mod Sønder og Nord, opløfte sig Biergsiderne lige overfor hverandre, i Form af tvende Amphithetra, adskildte i Terasser og besatte deels med plantede, deels af Skoven indtagne og giennemhugne Alleer, paa mage hundrede Alnes Længde, og oven til en dobbelt saa lang. Fontainerne, som ere 9 i Tallet, kaste deres Vand en half Snees Alne høyt. En Cascade er nyeligen anlagt og har 40 Alnes Høyde, hvor Vandet faaer 10 Afsetninger at falde paa: Den forbemeldte Aae, som løber igiennem Haven (367) driver tillige en Mølle, som har Metal-Støvler og Blye-Ror, liggende i Jorden paa 62 Anes Dybhed, hvor igiennem alt Gaardens Vand opdrives til den Reservoir, som siden uddeler det i Overflødighed til adskillige Steder. En Vandkonst, som her til Lands neppe finder sin Lige. Allerrarest er i denne Have, det som kand kaldes en Historisk og Antiquarisk Academia Peripateica, jeg mener en Samling af Spadsergaange, anlagte efter den høye Eysers egen Invention, i saadan Orden og Sammenhæng, at man, ved at gaae af den eene i den anden, kand bestyrke sit forud fastsatte Begreb, om alle Danske, Svenske, Sachiske og Engelske Kongers Regeings-Følge, ja paa visse Maader om deres Slegtskab, saa at Gangene forestiller et Slags Genealogiske Tabeller, og det saaledes, at fra visse runde eller kantede Samlings-Pladser, betegnede med kostbare og friestaaende Statuer af en Families Stiftere, i naturlig Storhed, udgaae adskillige saadanne Spadsere-Gange, som paa nogle Alnes Distance, ere besatte med maadelige Stykker af Kampsteen, saa hvilke de til den Familie henhørende Kongers Navne og Aarstal, ere opskrevne. Et Paafund, som saavidt jeg veed, ikke haver lige eller Mage, enten hos os eller i andre Lande.

**Det gamle Kongesæde Lethra eller Leire.** Det som her til haver givet Hans Høygrevelig Excellence den første Anledning, er Stedets, og den gandske Egns ældgamle Navnkundighed af mange Danske Kongers Helte-Gierner og Bedrifter, saavelsom af deres Boelig paa det gamle Lethra eller Leire. Saaledes kaldes nu en liden Landsbye, liggende en Fierdingsveys mod Nordøst fra Lethreborg. Dens Antiquitæt kand jeg saa lidet gandske forbigaae, som længe opholde mig ved, i en almindelig Landsbeskrivelse. Leire (368) eller efter de gamles Udtale, Hledru, den ældste Kongelige Residentz i Dannemark, var saa berømt, at Landets Regentere kaldtes Hledru Kongur, af hvilke de mindre Nesse-Konger toge deres Provintz til Lehn. De Islandske Aarbøger, som nu finde meest Bifald, sige at Skiold Orhins Søn var den første Konge i Danmark, og at han der allerførst bygde sit Slot eller Høvdingeborg ved Navn Letha, hvilken i følgende Tider, blev ydermere forøget og beprydet, særdeles af Kong ROLF med Tilnavn KRAKE, som ogsaa der blev overfaldet og ihjelslaget. Om det Sted siger vores ældste Historie-Skriver SVEND AGGONIS, saaledes: Rolf Krak blev dræbt i Lethra som den gang var Kongernes berømmeligste Residentz, men nu knap agtes blandt de ringeste smaaa Stæder i Roskilde Egn (\*).

(\*) Rolf Krak oceifus Lethra, qvæ hine famofisfima Regis exstitit curis nunc autem Roskilddensi vicina civitati, inter abjectisfima ferme vix colitur oppida. SVENO AGGON. Cap I.

Lidet meere til sammes Bestyrkelse, siger SAXO GRAMM. Nemlig saaledes. Denne Bye (Lethra) som vor opbyggt af Rolvone og gjort herlig formedelst Rigets beste Gods, overgik de øvrige Byer udi næstliggende Landskaber, formedelst den kongelige Stiftelse og Residentze Myndighed (\*\*).

(\*\*) Qvod oppidum a Rolvone constructum, eximiis regni opibus illustraasedis auctoriaate præstabat. SAXO Lib. II.

Udi følgende Tider forekommer Lethra endnu længe, saasom de Danske Kongers Boelig, særdeeles I det syvende Seculo, da den store Kong HARALD HYLDETAANDS (369) Legeme, fra

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Vaalstedet blev ført derhen, og hans Ligbegængelse holdet med stor Pomp og Pragt, ligesom hans Gravhøj betegnet med en stor firekantet Steen, vises der endnu, lidet fra Landsbyen mod Nordost. At Lethra siden tog af og blev til en Landsbye, et forvoldt Roskild, som drog Fordeelen til sig, formedelst en nærmere Lægde ved Isefiorden. Tilforn havde Kornerup Aae, som gaaer forbi Leyre, været navigable og stor nok, til t tage mod de Tiders Snekker eller Krigs-Skibe. Men da alle ferske Vande hertil Lands og andensteds, kiendeligen formindskedes, saa flyttede Kongerne deres Boelig og tillige Landets beste Nærring, til den næstliggende og allerede i Fermvext staaende Kiøbstæd Roskild, hvis Opkomst og Antagelse med sine tilfældige Aarsager, nyeligen er beskreven. Imidlertid er det beviseligt, at længe efter den Tiid, ja endogsaa længe efter Christendommens Indførelse, haver Lethra haft et Kongeligt Slot, som synes at være agtet for en sikker og god Fæstning, efterdi SAXO siger, in vita WALDEMARI I, at denne Kone lod adskillige Stats-Fanger, saasom Printz BURIS, Printz MAGNUS og andre deslige, henføre til Forvaring paa Lethra. Hvad jeg endnu maae erindre ved den gamle Landsbye Leyre, som jeg med Fornøjelse selv har besøgt og eftersat, er dette, at den Tegning, som STEEPHAANIUS I SINE Anmærkninger til SAXON. GREM. Giver os derpaa, er, skiønt rudi linea forfærdiget, dog efter Naturen temmelig accurat. **Hedenske Alderdoms Tegn.** Det Kongelige Slots Grundsted vises endnu i en Bondegaard kaldet Kongsgaarden, item nær derved, en Steen, hvis Overdeel er nogenledes huul og flad, kaldet Dronning-Stolen, fordi man meener, at en Dronning der blev prydet, og Almuen offentligen forestillet, ligesom den saa kaldte Hylde-Høj omgivet med Steene, skal være det Sted, hvor en Konge blev (370) udvalgt og hyldet af Undersaatterne ved Troeskabs Ed (\*).

(\*) Adskillige andre Begravelses Høye sees sammested, nemlig Kong DANS Høj, som i Længden strekker sig 400 Alne, Kong OLUFS Høj, Steenhøj, Friishøj, Hesstehøj, og Folehøj, hvor de Kongelige Stalde siges at have været. I denne Egn ere Tiid efter anden, oppløvede eller ved anden Leylighed, fundne adskillige Urner, Dødning-Been, Sværd, Spyd og andet deslige, den Hedenske Alderdom tilhørende.

Ærtedal, ikke langt derfra, falder bemeldte Autor Vallis Hertæ deæ, og at denne formeente Gudinde just her have haft sin mysteriuse Dyrkelse og sit Billede, som paa en Vogn blev omført i Procession, følgelig bemelte, Ærtedal være det Casstru nemus, som TACITUS setter paa en Øe, der snarere end nogen anden, svare til Siælland, derom haver vores Høylærde Hr. Justice-Raad og Professor P-I. ANCHERSEN skrevet en heel Bog, til hvilken de henvises, som derom ville vide noget meere. Om et afskyeligt Menniske-Offer, som her i hedenske Tider blev holdt, taler DITHMARUS MERSBURGENSIS in Annalibus Lib. I pag. 110 saaledes: ”Jeg har hørt, siger ham, forunderligen Ting om deres Opfringer. Der er udi de Lande et Sted, som er Hovedet for dette Rige, ved Navn Lethrum, i det Land Selon, hvor de alle komme tilsammen hvert niende Aar, i Januarii Maande. Der slagte de og ofre til deres Guder 99 Mennisker og ligesaa mange Heste, Hunde og Haner, og meene for vist, at disse Ofringer skulle behage Guderne”.

**Hospital og Manufactur.** Men jeg kommer tilbage fra det gamle Leyre, til en nye og priselig Indretning, som Stedets Høybemeldte nu Salig-Herre, Geheime-Raad o Greve J. L. VON HOLSTEIN, der haver gjort ved Maglebroe (371) egentlige midt imellem de tvende hvælvede Steen-Broer, med hvilke Kornerup Aae af hannem er belagt, til et Model for andre Broers bestandige Bygning. Stiftelsen er et Hospital for mange fattige Lemmer af Grevskabets Gods, saa og derhos et Manufactur af Klæde og andre uldne Vare, hvor det unge Bondefolk af begge Kiøn, kand lære at spinde og væve, med større Fordeel, end den sædvanlige. De hertil opførte og gode

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Bygninger omgive en firkantet Plads, med aabne Hiørner, saa at Veyen til Lethreborg falder der igennem, og da samme Vey, som begynder paa Lethreborgs Vester Side, og strekker sig mod Østen 12000 Alne eller e Dansk Miil, er paa begge Sider beplantet med Castanie, Linde, Eske og andre Træer, saa er det uden Tvivl, én af de allersmukkeste Veye hertil Lands, særdeles efter at ved dens Søndre-Side, nyeligen ere opbygte elleve Bondegaaarde, alle efter det samme Model, og med lige stort Mellemrum, saa at enhver haver det meeste af sin tilhørende Ager-Jord liggende bag ved, i lige Strekning. Anledningen var en Skade, som med Tiden kand tilføre Gavn, nemlig at den største Deel af Byen Glim blev brændt og dens nye Bygninger ikke langt derfra, i bedre Orden og omsider til større Magelighed for Beboerne, opført.

**Herregaarde i Roskild-Amt.** De andre Adelige Hovetgaarde, som henhøre til Roskild-Amt, ere saa vidt min Efterretning strekker sig, følgende i Alphbetisk Orden:

Benzonsdal en nye Herregaard, som Conf. Raad PEDER BENTSSON, i dette Seculo Begyndelse, lod indrette af nogle Bøndergaarde, hvilket dels vare afbrændt i Reerslev-Sogn, dels med Kongelig Tilladelse bleve afbrudte og deres Jorde til Hovetgaards-Marke. Siden var Etatz-Raad Jens Andersen Eer deraf, nu ST. BARKFRED I Kiøbenhavn (372). Hovetgaards Taxt er 28 Tønder 7 Skiepper  $\frac{1}{2}$  Fierdingkar, Skov-Skyld 25 Tønder.

Bentzons Eye, af samme Oprindelse som forrige, solt efter Stifteren Død til Fr. Oberstinde Schumacher. Hovet-Gaardens Taxt er 29 Tønder, 8 Skiepper 2 Fierdingkar.

**Bistrup fordum Biskopstorp.** Bistrup, som bærer Navn af de Roskildske Bisper, hvilke den fordum tilhørte er nu tillige med Amtets Stroegods, Kiøbenhavns Stad og Magistrat tilhørende og beboes af en Forvalter. Den gamle Bygning, som var vel befæstet med Mure og Taarne, blev i det Interregio efter Kong FRIDERICH I. Død, paa Grev Christopher af Oldenburg, hans Befalning nedbrudt, tillige med Haraldsborg ved Roskild, hvilken Bye han ved Trusel med at afbrændes, tvang til at Holde Kong CHRISSTIAN II. Hovet-Gaardens Taxt ved Bistrup er 85 Tønder 2 Skiepper 2 Fierdingkar, 2 Album. Skov-Skyld 2 Tønd. 2 Skiepper, 2 Frk.

Eegholm. En ypperlig og ældgammel grundmuret Gaard, med 4 Taarn-Spidser, skal fordum have tilhørt de Ulfelder, siden Ejler Krause 1584. Christopher Krause 1610, Henrik Holk 1639. Ove Krause i samme Aar. Holger Rosenkrands 1640. Baron Oluf Rosenkrands 1650, Ove Skeel 1686, Otte Krabbe 1690, Iver Rosenkrands 1736. Nu Hans Exellentz Fridrich Christen Rosenkrands, Ober-Secretair og Cammer-Herre. Hovet-Gaardens Taxt er meget stor, nemlig i Ager og Eng 169 Tønder 6 Skiepper 3 Fierdingkar, Skov-Skyld 6 Tønd. 3 Skiepper 2 Fierd. 2 Alb. (\*) (373)

(\*) Under Eegholm sorterer nu Velleup Gaard, som fordum haver været en frie Hovetgaard for sig selv, og i forrige Seculo tilhørt Henrich Holk hvis Enke Hilleborg Krausse, som fik Frantz Powisch 1653 solte den til Baron O. Rosenkrantz.

Gamle Køge-Gaard, ogsaa af fast Bygning, nær ved Køge Bye, skal være bygget af Fr. Elisabeth Bille, Claus Billes Daatter, Jörgen Ulfstands Enke, som døde 1633. Hendes Søster Berte Bille, Christopher Gallis Enke, døde 1635. Efter hende Christen Skeel, Rigens Raad, so døde 1659. Hans Søn Otte Skeel, døde 1695. Hans Søster Birgitte Skeel, som døde 11699, efterlod den sin Søn Kield Christoffer Barnekow, giftet i Skaane med Grevinde Margrete Aschenberg, som døde 1753. Deres Daatter Birte Barnekow blev giftet med Grev Joh. Aug. V. Meyerfeld, Sverrigs Riigs-Raad, hvis

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Søn som bærer samme Navn, nu er Eyer deraf. Hovet-Gaardens Taxt er 59 Tønder 4 Skiepper 3 Fierdingkar, Skov-Skyld 7 Tønder 5 Skiepper.

Geddesdal, en anseelig Herregaard, som Cantzler Holger Wind, 1672 lod indrette af 2 Bønder-Gaarde kaldet Paarup og gav den Navn efter sin Frue, som var af de Gedders Familie. Geheime-Raad Niels Bentzon eyede den rette Seculi Begyndelse. Hans Søn Conferentz Raad Peder Bentzon 1715, og lod Marken forøge ved 6 nedlagte Bøndergaarde kaldet Torslundlille. Denne Broder Conferentz-Raad Lars Bentzon og hans Broder Søn Peder Bentzon havde den siden. Nu tilhøre den Hr. Etats-Raad Herman Lengerchen v. Klöker. Hovet-Gaardens Taxt er 64 Tønd. 6 Skiepp 1 Frk. 2 Alb.

Kornerupgaard henhøre nu til Grevskabet Lethreborg, men var fordum frie, af dens forrige Eyere vides Casper Bartholin 1670, Capitain Leegaard og Conferentz-Raad Laurids Bentzon. Anno 1452 skrives Saxo Petri til Kornerup Gaard, Danske Magazin, T. III. P. 229 (374)

Krabbesholm, midt i forrige Seculo indrettet af Baron O. Rosenkrands, som tog Jorden fra en øde Bonde-Bye ved Navn Vinderup, og af Kongelig Naade, fik Herregaards Frihed derpaa. Geheime-Raad Otte Krabbe eyede den siden og satte Bygningen i Stand. Ved hans Testament kom den til Geheime-Raad Iver Rosenkrands, og hans Enke-Frue Amalia Skeel, nu tilhører den, deres Søn hans Excellenz Kammer-Herre Fridrich Christian Rosenkrands,

Lindholm. En skøn Bygning og Have samt en Alle af Linde og Granne-Træer, paa 1000 Trin. Gaarden tilhørte i forrige Seculo de Friser, da Jörgen Friis 1664 skiødte den til Doct. Rasmus Bartholin. Etats-Raad Göddert Braem fik den 1690. Stats-Raad Wildfeitz 1703 og Geheime-Raad Christian Ludvig v. Plessen 11728. Den sidste oprettede Anno 1737 en Fundatz paa 14000 Rdlr., hvilken Capital uryggeligen skal staae med første Prioritet i Gaardens Eyendom, og dens Renter 700 Rdlr. Anvendes til nogle Danske Adelsmænds Opdragelse. Fundatzen læses udførligen i Hr. Justitz-Raad de HOFMANN Samlingers Tom. I. p. 347. sq. Hovet-Gaardens Taxt er i Ager og Eng 43 Tønd. 6 Skiepp. 2 Frk. 1 Alb., i Skov-Skyld 40 Tønder 4 Skiepp. 2 Fierdingkar.

Ryegaard, blev 1622 af Eiler Gyldenstjerne skiødet til Axel Urne, og af hans Enke ligeledes til Niels Trolle- og Sønne-Sønnen Holger Trolle eyede den fra 1670. Christ Trolle fra 1683. Hans Arvinger solte den 1735 til Geheime-Raad Iver Rosenkrantz, hvis Søn Kammer-Herre og Ober-Secretair Friderich Rosenkrantz nu er eyer deraf. Hovet-Gaardens Taxt er 86 Tønder 5 Skiepp. Skov-Skyld 6 Tønd. 4 Skiepp. (375)

Skulderupholm, en gammel Herregaard, blev tillige med meget andet Jorde-Gods, af Kong FRIDERICH iii I Giælds Betalning, udlagt til den navnkundige Rentemæster Möller. Fra ham, som den til hans Sviger-Søn Thom. Finke som døde 1677, og dennes Søn Henr. Finke 1705. Siden til Conferetz-Raad Severin Junge, og endelig 1746 under Grevskabet Lethreborg. Hovet-Gaardens Taxt er 36 Tønder, Skov-Skyld 6 Tønd. 6 Skiep.

Sonnerupgaard. Borgegarden er nye, efter at den for nogle 30 Aar siden afbrændte, med stod andensteds paa en liden Holm, omgiven med Vand. Af Eyerne vides Justitz-Raad Klutachen, Conferentz-Raad S. Junge, Stifts-Amtmand Adolph von der Lühne, 1748. Justice-Raad og Landsdommer Fridrich Brabrand. Hovet-Gaardens Taxt er 29 Tønd. 6 Skiepper, Skov-Skyld 8 Tønd. 7 Skiepp. 2 Frk.

## Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas Tomus II, 1764

Spanager tilforn en Bonde-Bye af samme Navn, men ligesom mange fleere Byer, næsten ødelagt i den Svenske Feide. En Kongelig Kiøkenskriver ved Navn Hans Olsen fik Godset i Betalning, og gjorde en Herregaard deraf. Siden kom den til Geheime-Raad Schöler, Kammer-Herre Gabel, Grevinde Schack og nu tillige med Gisegaard forbeholdes, som et Fidei Commisum, Kammer-Herre Grev Fridr. Schack. Hovet-Gaardens Taxt er 72 Tønd. 1 Skiepp. 2 Fierd.

Svenstrup, én af de største og bedste Herregaarde i Siælland, med tvende Dyre-Haver og skjønt Fiskerie, tilhørde fordum Salgs, som A.HVITFELD opregner, Anno 1636 gjort til Cronens Forledning. Derfra kom den Anno 1661, til Erke-Biskop Joh. Svane, som fr sin Troeskab (376) og Fortieneste, fik den foræret af Kong FRIDERICH III. Af denne Eyer, saavel som af hans Frue Maria Fuiren, blev den gamle Bygning nedbrudt og en nye anseeligere opført 1670. Deres Søn Jægermæster Svane lod Ladegaarden bygge. Hans Daatter Frue Grevinde Svane afstod den ved et Forlig, til sin forrige Gemahl, Grev örtz og denne solgte Gaarden til Krigs-Raad Neergaard som nu har overdraget den til sin Søn Justitz-Raad Neergaard. Hovet-Gaardens Taxt er 77 Tønder 5 Skiepper 1 Alb., Skov-Skyld 7 Tønd. 3 Skiepper 2 Fierdingkar 2 Alb.

Trudsholm. En god gammeldags Bygning, med Aarstal 1551. Midt i forrige Seculo var den Cronen tilhørende, og blev Anno 1666 af Kong FRIDERICH III. Solgt til Rigens-Raad Jörgen Bielcke, af denne til Cantzler Theodor Lentens Enke, hvis Arvinger afstode den 1715 til Major Hesse. Fra ham kom den til General Lieutenant Gregers Juel og Hans Søn, Kammer-Herre Peder Juel. Siden 1745 til Anders Skov, Borger i Kiøbenhavn, men 1749 til Stats-Raad Casp. Bartholm. Hovet-Gaardens Taxt er 31 Tønder 5 Skiepper 2 Fierdingkar, Skov-Skyld 15 Tønder 6 Skiepper.

Vibyegaard, haver haft Mange Eyere, nemlig Sigvard Beck, Otte Krag 1665, Frue Eilers, Frue Böske, Christian Wold, Oberst Reufs, Anno 1718 da den ved Mageskifte til Conferentz-Raad Peder Bentzon. Siden til Cancellie-Raad Thom. Neergaard, Agnet v. Westen 1756, Kammer-Junker v. Holstein, nu Peder Qvitgard. Hovet-Gaardens Taxt er 20 Tønder 2 Skiepper 3 Fierdingkar.

De Adelsmænd, som fra Reformationen af, indtil Souverainitæten, have haft Roskild-Amt i Forlehning, vare saavidt vides,

|                         |      |
|-------------------------|------|
| 1. Peder Skram          | 1547 |
| 2. Jacob Brockenhus     | 1548 |
| 3. Herlof Trolle        |      |
| 4. Peder Bilde          | 1563 |
| 5. Lawe Bek             | 1574 |
| 6. Niels Parsberg       | 1587 |
| 7. Christopher Parsberg | 1592 |
| 8. Peder Basse          | 1597 |
| 9. Christian Fris       | 1614 |
| 10. Holger Rosenkrnds   |      |
| 11. Mogens Basse        | 1617 |
| 12. Gabriel Kruse       | 1627 |
| 13. Sigvert Urne        | 1633 |
| 14. Niels Trolle        | 1641 |
| 15. Owe Skade           |      |